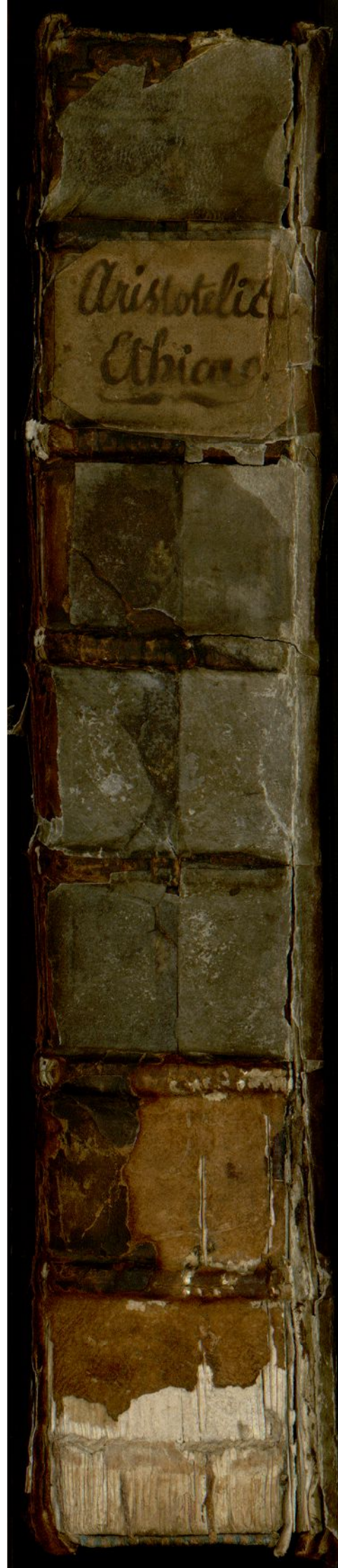

Aristotelis
Ethica

Aristotelis
Ethica.

Aristotelis & Xeno-

PHONTIS OECONOMICA, AB
Iacobo Lodoico Strebæo è græco in latinum conuersa,
Ad Ioannem Bertrandum Senatorem, & Lutetiae
Parisiiorum Curiae præsidem.

PARISIIS

Apud Vascosanum, uia Iacobæa, ad insigne Fontis.

M. D. XLIX.

Artificalis & Xeno-

THOMAS DE CONOMICA, AB

Jacobi Loloio Straco e graco in latinum conversa,

Ad Iohannem Bertrandum Scholasticum, & Leticia

Dispositum Cuius primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Primum est primum primum primum

Vum libros Aristotelis de ciuili scientia, Praeses æquissime, latine reddidisses, & illis multa quæ ad tuendam rei familiaris artem pertinent, contineri animaduertissem: ut cætera quæ nunc extant ab antiquis ea de re subtiliter & acutè disputata, haberetur, à græco uertèda, & in usus eorum qui aut græcè nesciunt, aut latini sermonis inopia laborant, edenda diuulgandâq; mihi duxi. Quod eo libetius feci, quia ordo rerum uiaq; rationis hoc iubet, ut è multis ad paucos, è paucis ad unum, ex disciplina ciuili ad æconomicam, ex æconomica ad moralem facta partitione ueniat. Quod autem libri superiores in tuo nomine apparuerunt, hos quoque non solum philosophorum principis authoritate, sed etiam materiæ quæ subiecta est, affinitate coniunctos, ne ullum diuortium fieret, eodem nomine diuulgandos esse iudicaui. Accedit, ut hoc negotium, quod non inutile futurum puto, suasore te & authore susceperim. Quamobrem faciundum mihi uidebatur, ut cuius hortatione rem perhonestam moliri cœpisses, illius ampla dignitate confectum opus illustrarem. Equidem scio nihil arduum, nihil magnum hanc præ se ferre disciplinam: & hoc quicquid est honoris, multos procuratoribus & uillicis commisisse, quò liberior aut studio sapientiæ, aut reipub. darent operam. Nec ignoro summam uim tuæ naturæ, summam iuris rerumque ciuiliū cognitionem, præterea singularem tuam prudentiam, & amplitudinem honoris atque magistratus quæ geris, esse longè præstatiorem, quàm quæ debeat hac distrahi cura: tamen æconomicam Cyrus non minus coluit, quàm bellicam uirtutem: & M. Cato Censorius haud minus libenter

P R A E F A T I O.

audijt quū diceretur bonus paterfamilias, quā quum summus imperator. Possum, nec ipse non potes, enumerare plures uiros clarissimos, qui domus augendæ studio capti, magnam sibi quæsiere laudem, propterea quod haberent opes honesto labore partas, quibus & templa & sacrificia augerent, patriam iuuarent, propinquos necessariōsque sustinerent, hospites acciperēt liberaliter, miserorum leuarent inopiam, magnam alerent familiam, se domūque suam decenter ornerent. In eum te numerum adscribere licet, qui potes & explēs hęc omnia, si non una ratione domus regendæ, quod euaseris ad altiora, tamen & hac uia non mediocriter adiutus. Nam plures equos plurēque ministros alere, in officio quenque suo continere, cuique necessaria suppeditare, auleis, stragulis, lanea, lintea, serica ueste, lectis pulchrē structis, mensis, abacis, uasis multis atque preciosis, suppellectili copiosa lautāque refertam habere domum: liberos plures magnis impensis educare, uestire, erudire, perpetuos facere sumptus, nec solum necessarios, sed etiam liberales: nō habere as alienum, integrum seruare patrimonium, sic uiuere ut nemini cuiquā fiat iniuria: hęc & alia generis eiusdem, quæ iam multos annos optimē facis, siquis dicat non esse boni patrisfamilias, qui sciat rem tueri, non intelligo quod œconomiae munus esse putet. Hęc itaque siue ars siue exercitatio quædam & facultas, tametsi nihil arduum (ut institueram dicere) præ se fert, & quas adeptus es artes obtinent principatum, non tamē indigna Senatoris amplissimi nomine. Si canimus syluas, inquit poeta, syluæ sint Consule dignæ. Si tractamus œconomica syluis ampliora, sint œconomica digna Senatore. Leges igitur & hęc nostra (dico nostra, ut sua Plautus & Terentius,

Terentius, quæ uerterant è græco) & eo libentius quidem leges, quòd mihi fueris author ut ista conuersa diuulgarem. Id quidem fecisti, sat scio, non quo tibi, cui nota sunt hæc omnia, perciperes inde fructum, sed ut aliorum consuleres utilitati. leges tamen, ut quid auspicijs tuis sit effectum, iudicare possis. Quum libri tres de re familiari nomine Aristotelis inscripti reperiantur, primum solum uerbis latinis expressi, nec eum totum, propterea quòd magna pars eius desideratur. Quod reliquum est, tam sententiosa breuitate, tam arguta subtilitate, tam composito ordine rem completitur, ut eorum qui uias artis huius inquirunt, desiderium mirum in modum commoueat. Aristoteles rem omnem, sicuti Xenophon, in unum librum contulerat: id ostendit Diogenes Laërtius, sed quum Leonardus Aretinus incidisset in libellum quendam de uiri & uxoris moribus, & de tuenda coniugii societate, qui nec Aristotelis acumen, nec inuentionem, nec collocationem, nec dicendi genus præ se fert, nec rebus eius aptè cohæret: illum supposuit: siue quòd in philosophi nomen inuaserat, siue quòd ad œconomiam pertinere uidebatur. Quæ scripsit Aretinus, extant: Græca uerò non extant. Aldus autem quum reperisset opus authoris incerti de uectigalibus regum atque populorum, de conficienda pecunia, propterea quòd œconomiæ nomen usurpabat, etsi ad eam de qua agebat philosophus, non erat congruens & accommodatum, tamen adiecit, & altero loco donauit. Ego qui certò scirem nec Aristotelis esse, nec ad œconomicam facultatem, de qua nunc agimus, pertinere, conuersum nolui: sed ut supplerentur ea quæ supererant, Xenophonis œconomicon latinum feci: quo nihil & inuentione &

ornatu praestantius digniusq; inueniri potest, quod cum pra-
ceptionibus Aristotelis coniungatur. Quum scriptoris utriusq;
res inter se confero, multis magnisq; rationibus adductus hoc
iudico, uel ex eodem fonte deductas, uel quae sunt Aristotelis,
e Xenophonte decerptas. Fuit hic uir egregie doctus, & ea-
dem qua praceptor Aristotelis diuinus ille Plato, disciplina
formatus. Hi, qui essent duo Socraticae philosophiae lumina,
(ut ait Aulus Gellius) certare & emulari inter se uisi sunt:
quia de ijs apud alios uter esset praestantior maiorq;, certa-
batur. Xenophontis elegantiam M. Cicero laudat in Oratore.
„ Illius, inquit, sermo est ille quidem melle dulcior, sed a foren-
„ strepitu remotissimus. Et Quintilianus, Quid, inquit, com-
„ memorem Xenophontis illam incuditatem in affectatam, sed
„ quam nulla affectatio consequi possit: ut ipsae sermones Gra-
„ tiae finxisse uideantur: & quod de Pericle ueteris comediae
„ testimonium est, in hunc iustissime transferri possit, in labris
„ eius sedisse quandam persuadendi deam. Nec eius facundiam
„ modo laudauerunt ueteres, sed etiam rerum sententiarumq; potus.
„ Semper Aphricanus, inquit Cicero Tusculanarum secundo,
„ Socraticum Xenophontem in manibus habebat. Idem libro de
„ officiis secundo: Res autem familiaris quaeri debet ijs rebus a
„ quibus abest turpitudine: conseruari autem diligentia & parsi-
„ monia: iisdem etiam rebus augeri. Has res commodissime Xeno-
„ phon Socraticus persecutus est in eo libro qui economicus in-
„ scribitur: quem nos, ista fere aetate quum essemus, qua es tu
„ nunc, e graeco in latinum conuertimus. Habes acutissimi uiri de
„ Xenophontis economico sententiam: ex qua facile perspicui
„ potest, opus esse dignum quod latine reddatur. Vertere conatus
„ erat Raphael Volaterranus, sed ei non successit ex sententia.

Videtur

Videtur enim nescio quid aliud potius, quàm quod suscep-
rat, interpretari. Sæpe totos locos præterit. Sæpe sententias
scriptoris immutat. Sæpe fertur in errorem, & quò tendant
græca, nō uidet. Alia mutila & decurtata, alia multis uerbis
aucta ponit. Sæpe barbare loquitur, & impure. Quumq; fu-
gere uult molestam uerbi Inquit & Inquā repetitionem: nec
illam fugit omnino, nec aperte distinguit colloquia persona-
rum. Ego quidem penè uerbū uerbo reddidi, nisi quum ratio
linguæ latinæ uetuit. Verbis Inquit & Inquā sum usus ne-
cessario: quod & Ciceronē multis in libris fecisse uideo. O-
mnia qua potui maxima diligentia conuerti, rerum studiosus
magis quàm uerborum: quæ tamen haudquaquam neglexi.
Græca deprauata correxi beneficio consultissimi iudicis, atq;
longè doctissimi Ranconeti: qui, ut est amantiſſimus omnium
literarum, codices manu scriptos summa diligentia conqui-
rit, quibus non ipse modò, sed alijs quoque inuentur. quo no-
mine multa uiro debentur ab ijs qui sectantur literas purio-
res. Is mihi duos codices uetustos eleganti manu depictos cō-
modauit. Illos cum tribus alijs contuli, & quæ mihi recta ui-
debantur, adhibito iudicio, secutus sum. Quòd si elegantissi-
mi oratoris & philosophi neque suauitatem, neque uenusta-
tem, neque lepidas exornationes imitari potui, non est cur id
mihi quisquam det uitio. Sermo Romanus (teste Fabio) non
illā recipere uidetur solis concessam Atticis uenerem. Graijs,
ut ait Horatius, dedit ore rotundo Musa loqui. Nobis uerò,
etiāsi cupiamus, non licet esse tam disertis. Adde quòd in
conuertendis græcis, quia rebus & uerbis aliorum seruien-
dum est, nec tam libere fluit oratio, nec locos amænos tam se-
quitur, quàm si aluenum pronum, dulcēsq; uoluptates sibi de-

PRÆFATIO.

legisset. Id aperrè demonstrat oratio M. Ciceronis, qua res
Platonis de uniuersitate prosequitur. Quàm fuerit humilis
ac demissus in hoc uertendo Xenophontis æconomico, testa-
tur diuus Hieronymus in præfatione quam scriptam reli-
quit in Eusebij Casariensis chronica. Noster (inquit) Tul-
lius, Platonis integros libros ad uerbum interpretatus est:
& quum Aratum iam Romanum hexametris uersibus edi-
disset, in Xenophontis æconomico lusit: in quo opere ita sæpe
aureum illud flumen eloquentiæ quibusdam scabris & tur-
bulentis obicibus retardatur, ut qui interpretatum nesciunt
à Cicerone, dicta non credant. Difficile est enim alienas lin-
guas insequentem, non alicubi excidere. Arduum, ut quæ in
aliena lingua bene dicta sunt, eundem decorem in transla-
tione conseruent. Hæc ille. Si uir ingenij summi, liberaliter
institutus omni genere disciplinæ, & oratorum facile prin-
ceps, sæculo tam fœlicis Atticæ uenustatem qua Xenophon
maximè præditus est, assequi non potuit, minime mirum de-
bet uideri, si nos & naturæ bonitate, & omni cum doctrina
tum exercitatione multo inferiores, hoc tempore, barbaris
circunsepti, longè sequamur. Si latina sit oratio, uerba pro-
pria & usitata, molle dicendi genus ac philosophicum, nec
prorsus inelegans, nec omnino dissolutum, non uideo cur in-
terpres aliorum magnopere debeat laborare. De re magis
laborandum: quam totam facillè discent, aliósque nullo nego-
cio docere poterunt, qui (quod ego feci) duorum philosopho-
rum scripta coniungent. Si festinantibus est molesta ratio dia-
logorum, qui & res illustrent, & facetias interponunt: dif-
ficile non est leuiora celeriter præterire, in granioribus uti-
lioribusque diutius immorari.

[illegible]

Hic enim primum uictus & alimēti gratia comparāndus,

Hic enim primum uictus & alimēti gratia comparāndus,

Hic enim primum uictus & alimēti gratia comparāndus,

[illegible]

Sunt arte

Leamy et fibris confusus q
futurus eis est pueri

nam & nitas

Civitatem dixerunt quique de
 illa in eam duxerunt. Civitatem
 autem vocat qui civitatem longi-
 tudinis et latitudinis per se
 potuit. Atque civitatem
 dixerunt multitudinem cui
 ager et terra satis est ad
 civitatem, propter quod
 proposita a quod dixerunt
 autem rap 2. Lib 1. et dixerunt
 civitatem per se dixerunt ut
 sit ex multis vicinis constans
 atque perfecta societas cui
 est unus civitatis est sibi magni-
 tudinis civitatis abundantia

Apparet

Superiorum cantuano defunctu
 omnesque confirmationes quod
 per hoc populus antequam regrediatur
 compositi aut quomodo
 emul defunctu Id quod vac
 alia latuerit ut patet a
 confirmat

Et hac enim

Quod opus in p[ro]fessionem de
fuit ad quod referimus accepta
de am[er]ic[ana] domus que p[ro]p[ri]a est
emulatio de fit contra quod

9 f. acq. no.

Deo p[ro]p[ri]o et q[ui]busd[am] p[ro]p[ri]is
 submisit domus et t[er]ra
 et quidam p[ro]p[ri]is ad p[ro]p[ri]os
 p[ro]p[ri]os ab ant[er]iorib[us] cap[itu]l[is]
 h[ab]et p[ro]p[ri]os ad p[ro]p[ri]os
 p[ro]p[ri]os p[ro]p[ri]os p[ro]p[ri]os
 p[ro]p[ri]os p[ro]p[ri]os p[ro]p[ri]os
 p[ro]p[ri]os p[ro]p[ri]os p[ro]p[ri]os
 p[ro]p[ri]os p[ro]p[ri]os p[ro]p[ri]os

[illegible]

tia, perspicua magis atque manifesta societas: quia magis
 elucet mutua auxilia, beneuolentia, labores, & opera co-
 munes. In homine uero maxime perspicitur hac coniunctio,
 quod mas & femina, non solum ut sint, sed etiam ut bene sint,
 inter se dant opera. Et habentur liberi non modo ut natura
 seruiatur, uerum etiam ut inde capiatur utilitas. Nam quae
 parentes, quum uires haberent, labore suo in aetate libero-
 rum debilem contulerunt: debilitati senectute, & uiribus de-
 stituti, a ualentibus quasi deposita recuperant. Adde quod
 & hoc ambitu & uelut orbe natura supplet aeternitatem,
 si non singulorum numero, at certe specie conseruata. Sic a
 deo summo rerum moderatore natura utriusque & uiri &
 mulieris ad coniunctionem societatemque preparata est, &
 ad efficiendam domum sapienter constituta. Distincta varia-
 taque est ab illo, ne esset utrique ad eadem omnia similiter
 utilis & idonea facultas, sed in quibusdam ad contraria, quae
 tamen eodem contenderent, apta. Alterum ualentius, alte-
 ram minus robustam fecit, ut hac adducta metu diligentius
 aduigilet ad custodiam rerum: ille fortitudine praeditus, sit
 animosior ad propulsandam iniuriam; ut ille rem quaerant
 foris, atque domum importet: hac intus sit, & importata co-
 seruet. In agendo negotio, & in opere faciundo, quum sit hac
 debilior quam quae foris agere, & in iis quae sub dio fiunt,
 uersari possit: constanter tamen esse domi quam uir, & in
 eadem sede permanere potest. Ille ad opera quietia minus
 aptus, ad res laboriosas, molestas, operosas, roboris est atque
 temperamenti sanioris. Liberos communiter procreant, non
 item communiter educant, sed in eos propria sunt huius
 & illius adiumenta. Alere matrum est: erudire patrum.

termina sibi — Cap. 3.

Primùm sibi leges imponat uir de uxore tractanda. Et
illi ne faciat iniuriã. Sic enim fiet, ut ab ea nulla patiatur
ipse. Nos ad hoc & lex cõmunis hortatur, ut aiunt Pytha-
gorei, quam minimè oportere uideri iniuriã facere cuiquã,
quemadmodum & ancillæ quæ ab ara sit abducta. Violat
autẽ iura coniugis uir cui sunt externi cõcubitus. De cõ-

gressione lex altera, Venere sic utendū, ut nec egeant prae-
sentes, nec ulla coeundi necessitate compellantur absentes:
sed ita assuescendum, ut siue adsit siue absit coniux, nihil
utrique desit. Hoc autem praeclare suadet Hesiodus,
Ut mores doceas pulchros, tibi uirgo sit uxor.

Nam morū dissimilitudo dissociat amicitias. De corporis
ornatu sit hæc perceptio, Vt qui superbe & arrogāter mo-
ribus extolluntur, & se falso iactant & ostentāt, cōgredi
& propinquitate coniungi non debēt: ita qui fuco & or-
namento corporis insolentes, id quod nō est, præ se ferunt.
Congressus iste ex ornatus ostētatione gloriosa, nihil ab eo
differt qui est in habitu & apparatu tragicædorum.

In opibus patrisfamilias illud est primū maximēque ne-
cessarium, quod optimum, quodq; principatu dignissimū.

Hoc uero homo est. Primum igitur serui boni diligentēque faciendi. Seruorum duae species, praefectus operarū atque procurator, operarius ac opifex. Quūq; uideamus à disciplinis excultiores aptioresque fieri iuuenes, quos paraueris & excolueris, ^{imponere} patere debes, illisq; liberalia munia imponere. Cū seruis autē dominus ita uersetur, ut neq; improbos fieri atq; petulantes, neq; licentia dissoluta & immodica libertate disfluere patiatur: & ijs quibus est animus liberalior, honorem: ijs qui uiliores dant operas, alimēti copiam praebeat,

4 prebeat. Quod autem uini potus non seruos modo, uerum
 etiam liberos, petulantes & contumeliosos efficit, multa eq;
 nationes libera uino se abstinēt, ut militia Carthaginien-
 ses: perspicuum est aut nihil eius aut parum seruis esse tra-
 dendum. Et quum tria ad illos pertineāt, opus, castigatio,
 alimentū: si castigatio laborq; deest, alimentum uero sup-
 petit, contumeliam gignit: labores autē & animaduersiones
 sine alimento, uim afferunt, & omnes adimunt uires.
 Superest igitur ut dominus operas atque labores imponat,
 & alimentum satis multum suppeditet. Nam fieri non po-
 test, ut ijs imperet qui mercede careant. Seruo merces, ali-
 6 mentū. Ac sicut alij, si meliores meliora nō capiūt, nec ulla
 sunt prēmia uirtutis, & uitij supplicia, deteriores fiūt, ita
 quoq; serui. Horū igitur habēda ratio, & unicuiq; pro di-
 gnitate partiēda, atque plus minū sue laxanda sunt hac,
 alimentū, uestis, intermissio laboris, castigandi modus: imi-
 tandaq; tum uerbo, tum re, medicorū facultas: & in adhi-
 benda ratione medicamenti uidendū est, alimentum quod
 7 semper idem suggeritur, non esse medicamentum. In seruo
 rum genere optimi ad opera faciūda sunt habēdi, qui ne-
 que plus equo timidi sunt, neque plus satis animosi. Neutri
 quod iustum est faciūt. Etenim plus a quo timidi nihil au-
 dent, nihil inopia animi sustinent: animosi uero non facile
 dicto sunt audientes. Omnibus autē certus finis terminū-
 8 que cōstituendus est. Nam iustū est ac utile, esse prēmium
 propositu, libertatem. Dabūt enim libenter operam atque
 laborabunt, quum prēmii fuerit propositum, tempusque
 definitum. Suntq; procreatis liberis quasi pignoribus ob-
 9 stringendi. Nec plures gentis eiusdem ut in urbibus, sic &

Quod autem uini
 potus non seruos modo, uerum
 etiam liberos, petulantes & contumeliosos efficit, multa eq;
 nationes libera uino se abstinēt, ut militia Carthaginien-

ses: perspicuum est aut nihil eius aut parum seruis esse tra-
 dendum. Et quum tria ad illos pertineāt, opus, castigatio,

alimentū: si castigatio laborq; deest, alimentum uero sup-
 petit, contumeliam gignit: labores autē & animaduersiones

sine alimento, uim afferunt, & omnes adimunt uires.
 Superest igitur ut dominus operas atque labores imponat,

& alimentum satis multum suppeditet. Nam fieri non po-
 test, ut ijs imperet qui mercede careant. Seruo merces, ali-

6 mentū. Ac sicut alij, si meliores meliora nō capiūt, nec ulla
 sunt prēmia uirtutis, & uitij supplicia, deteriores fiūt, ita

quoq; serui. Horū igitur habēda ratio, & unicuiq; pro di-
 gnitate partiēda, atque plus minū sue laxanda sunt hac,

alimentū, uestis, intermissio laboris, castigandi modus: imi-
 tandaq; tum uerbo, tum re, medicorū facultas: & in adhi-

benda ratione medicamenti uidendū est, alimentum quod
 7 semper idem suggeritur, non esse medicamentum. In seruo

rum genere optimi ad opera faciūda sunt habēdi, qui ne-
 que plus equo timidi sunt, neque plus satis animosi. Neutri

quod iustum est faciūt. Etenim plus a quo timidi nihil au-
 dent, nihil inopia animi sustinent: animosi uero non facile

dicto sunt audientes. Omnibus autē certus finis terminū-
 8 que cōstituendus est. Nam iustū est ac utile, esse prēmium

propositu, libertatem. Dabūt enim libenter operam atque
 laborabunt, quum prēmii fuerit propositum, tempusque

definitum. Suntq; procreatis liberis quasi pignoribus ob-
 9 stringendi. Nec plures gentis eiusdem ut in urbibus, sic &

Quatuor primum ipsos patet habendos in edibus habendi. Atque propter seruos potius quam libe-
 ros sacra faciunda, & huiusmodi letitia atque uoluptas
 fruenda. percipiunt enim serui maiorem fructuum partem
 & commodorum, propter quæ sunt hac lege constituta.
 Partes æconomi in pecunia rerumque facultatibus sunt
 quatuor. Etenim debet habere querendi facultatem, atque
 seruandi, alioqui inutilis esset querendi ratio. Hoc quidem
 est aqua haurire colo, & quod aiunt, dolum perforatum.
 Præterea scire debet bona suo quæq; loco & ordine decen-
 ter & apte disponere, ut domino sint ornamento: & quum
 tempus est, utenda depromere. Nam propter hac illis ege-
 mus. Discrimen atque differentia statuenda est inter genera
 bonorum. Et plura fructuosa, quam quæ fructu non ferunt, &
 habenda. Negocia atq; opera sic administranda partiendaq;
 sunt, ut non una periclitentur uniuersa. Ad rem familiarem
 tuendam prodest, institutis uti Persicis, & Laconicis: & At-
 tica inuat æconomia. Athenienses enim uendentes emunt, nec
 in minoribus æconomys penum reponunt ac recedunt. Per-
 sica sunt instituta, ut paterfamilias ipse omnia statuatur, o-
 mnia inuisat: id quod et Dion de Dionysio tyranno dicebat.
 Nullus enim sic aliena curat, ut sua. Debet igitur eniti, ut
 omnia quæ potest, ipse curet. Huc pertinet quod Perses qui
 Libys argute simul & facete dixit. Rogatus ille,
 quid opimum pingueq; maxime faceret equum, Oculus domi-
 ni inquit. Libys autem, quum ex eo quereretur, quod stercoris
 genus optimum putaret, Domini uestigia respondit. Sunt igitur
 alia uidenda curandaq; uiro, alia uxori: ut huic & illi
 munera sint æconomiæ distributa. Id raro in æconomia
 exigua tenuiq; faciendum: sæpius in ea, cui maior est adhi-
 benda

bēda curatio, & quæ aliorū diligentia committitur. Nam
nisi qui præt, id quod alij sequantur, bene diligentēque
monstret: nec in alijs rebus, nec in commissa procuratione
feri potest, ut bonos atque diligētes habeat imitatores. Sic
feri non potest, si domini sint improuidi & negligentes, ut
eorum præfecti rem diligēter curēt. Hæc autem quum ho-
nesta pulchrāque sint, & utilia ad rem & augēdam, &
tuēdam: domini prius expergisci quàm serui, & posterius
sominū capere debēt: nec unquam domū magis quàm ma-
gistratus urbem, sine custodia relinquere: nec aliquid eorū
quæ facienda sunt, nocte diēque prætermittere: idque bo-
nū, ante lucem surgere: propterea quòd hoc utile est & ad
bonam ualitudinē, & ad æconomiam, atque sapiētis con-
templationem. Paruus in rebus Attica ratio administrandi
fructus est utilis: in magnis alia, diuisis fructibus, & quæ
in annū, & quæ in mēsem cōsumuntur, separatis. Nō ali-
ter in uasis supellectiliq; fac undū, sepositis ijs quibus uten-
dū quotidie, & ijs quæ rarò sunt usui. Hæc tradenda præ-
fectis. Postea certo quodam tempore, quæ recōdideris, in-
uisenda: ne tu quid saluum & integrum, quid perditum
& imminutū sit, ignores. Quum domus ædificatur, haben-
da ratio rerū quæ possidentur, & ualitudinis: atque ho-
minum cōmoditati incundatīque prospiciendum. Haben-
da ratio rerum: ut, Vidēdum qui locus ædiū fructibus, rei-
que uestiariæ cōmodus erit: qui fructibus siccis, quique hu-
midis: & in diuerso genere rerū, qui animatis, quique ina-
nimatis, seruis & liberis, mulieribus & uiris, peregrinis
& ciuibus. Ut hominū cōmoditati incunditatīq; & uale-
tudini prospiciatur, domus ita statuēda, ut æstate salubres

uentos, hyeme liberum solem facile admittat. Talis erit, si
antica ad meridiem, postica ad septentriones habeant la-
tera longiora. Vbi magnæ administrantur opes, ianitor,
cuius in alijs rebus nullus sit usus, uidetur utilis: qui quæ
importantur, & exportantur, obseruet. Ad expeditum
promptumque suppellectilis usum pertinet Laconica disposi-
tio. Instrumētum quodque suo poni loco debet: quodenim
sic est in promptu, non requiritur.

XENOPHONTIS OECONOMICVS.

VDIVI quondam Socratem, quum de ad- **Cap. 1.**
 ministratione rei familiaris in hanc senten-
 tiam disputaret, Dic mihi, inquit, ò Critobu-
 le, éstne cuiusdam scientiæ nomen œconomia,
 sicuti medicina, ars fabrilis, & architectura?
 Mihi uerò, inquit, ita uidetur. Nónne quemadmodum singu-
 lis his artibus suū munus esse dicere licet, sic & œconomia
 proprium attribuere possumus? Sanè, inquit Critobulus, œ-
 conomi uidetur officium, probè suam regere domū. Tum So-
 crates, Poteritne, si uelit, alterius domum sibi cōmissam haud
 aliter atq; suam bene administrare? Nam qui scit architectu-
 ram, poterit aliq non secus ac sibiipsi opera moliri. Est igitur
 & rectori domus eadem facultas. Mihi quidem sic uidetur,
 ò Socrates. Licet igitur, inquit ille, eum qui tenet hanc ar-
 tem, quanuis ipse non habeat pecuniā, sic in aliena domo re-
 genda facere quæstū, ut architectum in extruenda. Magnum
 quidem certè quæstum faceret, inquit Critobulus, si domo
 suscepta, quæcūque opus est, efficere, & illam partis opibus
 augere posset. Domum autem quid censemus esse? idémne **Cap. 2.**
 quod aedes? an etiam quæ extra aedes ab aliquo possidentur,
 hæc ad domum pertinent omnia? Ego uerò, inquit Critobu-
 lus, ita iudico, res omneis quæ sitas nomine domus contineri,
 quanuis earū dominus in eadem urbe nihil habeat rei. Nón-
 ne & partos sibi inimicos habent multi? Sanè, & multos
 quidem nonnulli. Inimicosne dicemus esse in rebus illorum?
 Tum Critobulus, Ridiculum quidē esset, si quis augens ini-
 micorum numerum, hoc amplius mercedem fructumq; per-

ciperet. Nempe quod uiri domus nobis idem esse uidebatur, quod res ei quaesita. Verum, inquit Crit. quod quis bonum quaesisset. nam si quid malum, non id quidem ego nomine rei partem nomino. Videris tu quae cuique sunt res utiles, eo nomine uocare. Maxime. Quae nobis officiunt, damna potius atque detrimenta, quam facultates & opes esse duco. Num si quis equum mercetur, & illo nesciat uti, sed ex eo decidens male afficiatur, inter opes habebit illum? Nequaquam: quandoquidem bonum est, opes. Nec homini quidem terra ducitur in bonis, qui sic exercet, ut in ea colenda accipiat damnum. Nec terra quidem certe in bonis est, si pro alimento famem parat. Nonne & oves eodem modo? Siquis propterea quod ouibus uti nescit, damnum accipiat, illi non erunt opes? Mihi uero o Socrates, non uidentur hoc esse. Tu igitur, ut apparet, ea quae prosunt, opes: quae obsunt, non opes esse ducis. Sic existimo. Haec ergo quum suppetunt, ei qui singulis uti nouit, sunt facultates: non item illi qui nescit uti: quemadmodum tibi homini cui memorabilis est scientia canendi, sunt opes: imperito uero non magis quam lapides inutiles, nisi uendat illas. Hoc quidem nobis uidetur. Tibi uendentibus sunt opes, non ijs autem possessoribus qui nec uendunt, nec uti sciunt. Ac nostra dictis consentanea ac consequens oratio, quandoquidem diximus, ea quae prosunt & iuuant, in bonis habenda. Nisi uenduntur ab eo qui nescit uti, non habentur in bonis, propterea quod ei sunt inutiles. si uenduntur, in opibus habendae. Ad haec Socrates, Si modo uendere sciat. Nam si uendat ei qui uti nesciat, non si uenduntur, opes tua sententia putandae sunt. Hoc dicere uideris o Socrates, ne argentum quidem, nisi si quis eo norit uti, inter opes esse numerandum

merandum. Et tu quoque mihi uideris ita confiteri in facultatibus illa esse ducenda, unde quis emolumentum capere potest. Siquis igitur sic utatur argento, ut emat, exempli causa, meretricem, & per eam peius habeat corpus, peius anima, peius domus atque res familiaris: ut ei iam proderit argentum? Haudquaquam proderit: nisi forte & herbam quam uocant hyoscyamum, ponemus in bonis fortunæ: à quo, qui comederint, ad insaniam dementiamque rediguntur. Argentum quidem certè, nisi quis eo sciat uti, procul adeò reiiciendum ô Critobule, ut ne in pecunia quidem numeretur. Amicos uerò, si quis ita norit uti, ut inde fructum percipiat ac emolumentum, ducemus inter opes, an non? Inter opes scilicet, inquit Critobulus: ac multo magis quàm boues, si plus ex illis quàm ex bubus emolumentum percipitur. Inimici ergo tua sententia numerandi sunt in bonis eius qui ex inimicis usum capere potest. Ego uerò ita existimo. Estne hominis domus regendæ periti, sic inimicis uti scire, ut & inimici profint? Fortissimè sane. Etenim uides, inquit, ô Critobule, quot priuatorum domus auctæ sint à bello, quotque ab imperio tyrānorum. Tum Critobulus, Hæc mihi præclare dici uidentur, ô Socrates. Illud uerò quid? quum uideamus Cap. 3. esse qui scientias habent, & agendi facultates, quibus si uiderentur, domos augere possent: sentiamusque id eos facere nolle, ideoque scientias illis minimè prodesse: an istis illæ neque sunt opes, neque possessiones? Tū Socrates, Aggrederis, inquit, ô Critobule disputationem de genere seruorum. Nequaquam uerò istuc ego quidem, sed de quibusdam qui uidentur esse genere antiquo et apprimè nobili: ex quibus alios bellicis artibus, alios ciuilibus præditos esse uideo: & illas

exercere nolle, nō alia opinor de causa, quā ut dominos ne habeant. Quī fiet, inquit Socrates, ut dominos non habeant? si quum beate fœlicitérque uiuere cupiunt, & ea facere uolunt, unde quæ putant esse bona consequantur, ea tandē prohibētibus dominis efficere nō possint? Qui sunt, inquit Critobulus, qui istis imperant abditi? Minimè uerò, inquit Socrates, occulti sunt & latētes, sed aperti planè atque manifesti: & quia sunt improbissimi, nosti credo qui fient: si improbitatem esse putas segnitiam, mollitiam animi, & incuriam. Sunt & aliæ fallaces dominæ, simulatæ uoluptates, ut aleæ collusio, inutiles hominū cōgressiones, ac nugæ futes, quæ labentibus annis tandem uel ijs quos decipere, perspicuè uidētur ægritudines esse uoluptatibus circūplicatæ: quarum uictoria ac imperio frugiferos labores subire, & operas utiles dare prohibentur. At, inquit Critob. sunt alij qui non cohibentur ab his quò minus elaborent, sed magnopere & acri studio rebus agendis adhærent, & omnia moliuntur ut struant opes, & augeant quæstum: at uerò domos & res dissipant: atq; inopia mentis & solertia capti seruiūt. Nam sunt & hi quoq; inquit Socrates, serui dominorū perquam difficilium molestorumque, alij ganearū, alij flagitiorū Veneris, alij ebrietatū, alij ambitionū quarundam, quæ luxuria sumptuosa atque largitione fortunas stultè profundūt: quæ adeo acerbè dominātur ijs hominibus quos redegerūt in seruitutē, ut quoad uident eos ætate florere & laborare posse, cogant quasi uectigales pēdere quæ labore quæsierint, & in ipsorum libidines atque cupiditates impēdere. Quū uerò senserunt debilitatos esse senectute, nec iam laborem perferre posse, deserunt, sinūtq; in senectā miserè uictitare. Atque rursus

que rursus alios quibus utantur, seruos inuenire conantur. Itaque necesse est ô Critobule, non minus aduersus hæc libertate decertare, quam in hostes qui nos ui armata in seruitutem conicere nituntur. Hostes enim, quum honesti bonique essent, & captiuos in seruitutem dedissent, iam multos resipiscere, & meliores esse, & reliquum tēpus facilius uiuere coegerunt. At generis huius dominæ, quamdiu imperant, nunquam desinunt hominum corpora & animas fœdare, ac turpiter exhaurire domos. Hæc ita subsecutus Critobulus, Quæ hisce de rebus abs te dicuntur, satis admodum mihi uideor audisse. Quum uerò in me ipsum inquiero, & me ipse obseruo, ab his ita moderatè me abstinere comperio, ut si mihi des consilium præcipiâsque quibus agendi rationibus augere domum possim, non existimē me ab istis quas tu dominas appellas, impediri prohiberi que posse. Itaque bono animo es, & quod habes utile cōsiliū, mihi da quaeso. Num Cap. 4. de nobis hoc iudicasti Socrates, utrique satis esse diuitiarū? nihilne tibi egere pecunia uidemur? Ego quidem, inquit, si de me quoque loqueris, non arbitror egere me pecunia, sed rei satis habere. Tu uerò Critobule mihi uideris admodum pauper esse: & me deus amet, est cur me tui nō leuiter misereat. Cum arrisisset Critobulus, inquit, Quantū per deos ô Socrates, ex tuis possessionibus, si ueneāt, reficere te posse arbitraris, & me quātum ex meis? Ego uerò arbitror si emptorem nactus essem liberalem, ex meis omnibus rebus unā cum domo perfacile minas quinque cōficere posse: ex tuis autem te certò scio centum partibus amplius, si quæras emptorem, reperturum. Quum ita iudicaris, tūne iam rebus egere te non credis, & miseret te meæ paupertatis? Nam mea

(inquit) ea suppeditare possunt, quæ uibi satis esse puto: ad eam uerò quam tibi induisti uiuendi formam, & ad opinionem tuam, non si ad ea quæ nunc possides, tripla accedant, satis esse multa putem. Quinam, inquit Critobulus, hanc Socrates ille tulit sententiam? Tuli: primū, quòd uideo tibi impositam multa magnaque sacrificandi necessitatem: alioquin paucos homines quidem te recepturum & rebus aucturum puto: deinde, decet te multos hospites recipere, illosque tractare magnifice: præterea ciues accipere conuiuio, & apud eos beneficia tua collocare: aut solum esse, & auxilio carere. Atque etiam audio ciuitatem grāde iam tibi tributum imperare, quod alendis equis, exhibēdis ludis, præficiēdis exercendæ iuuentuti magistris, atque præfecturis est conferendum. Quòd si bellum geratur, certò scio, tot instruendis gubernandisq; triremibus sumptus: tot stipendia pensionesque tibi præscripturam, quot haud facillè sustinebis. Et ubi usus fueris aliquid horum parcius conferre, non minus Athenienses in te animaduersuros esse certum est, quàm si res eorum furto sustulisses. Ad hæc, existimare te diuitem esse uideo, & negligere rationes parādæ pecuniæ, atq; ludicris rebus, quasi tibi liceat, adhibere mentem. His de rebus miseret me tui, ne quod insanabile malū patiare, deiectusq; inopia graui labores. Mihi uerò siquid opus sit, nosti credo non deesse qui succurrant, remq; suppeditēt. Itaq; si perpauca dederint, hanc meam uictus rationē affluentia abundantiaque complebunt. Amici tui quanquā satis multas opes habēt, & suppellectili sua magis quàm tu tua debent esse cōtenti, tamē ad te cōuertent oculos ut emolumenta beneficiaq; recepturi. Tum Critobulus, His ego ô Socrates contradicere non possum. Sed

tempus

tempus est quo mihi præesse & uiam monstrare potes, ut rerum tenuitate ne fiam miser. His auditis Socrates, Censen² Cap. 5. te Critobule, inquit, istuc mirum in modum absurde facere? qui paulò antè quum dixissem me diuitijs abundare, perinde arrisisti quasi nunquam nouissem quid esset opulentia: nec antè finem fecisti, quàm reprehensum coegeris fateri ne centesimam quidem bonorum tuorum partem me possidere: nunc autem iubes me præesse tibi, curamq; adhibere ne uerè pauper omnino fias. Sic est, inquit, ô Socrates. Nam uideo te unã quandam rationem quæstus faciundi ditescendique nosse, & facultates parare. Itaque spero te, qui à tenui principio rem facis auctiorem, à magno perfacile multas opes esse pariturum. Meministine Critobule, quod paulò antè dicebas inter disputandum, (ubi ne grunnire quidẽ contrà mihi per te licuit) nec equos, nec terram, nec oues, nec argentum, nec aliud quicquam quo nescias uti, in opibus habendum? ab his enim capiuntur emolumenta. Me uerò quĩ putas aliquo istorum uti scire, cui nihil ab initio generis huius unquã fuit? At hac Socrates erat nostra sententia, etiam si quis rē non haberet, esse tamẽ scientiam domus regendæ, quã tenere posset. Quid igitur prohibet eam te scire? Id sanè Critobule, quod esset impedimento, quò minus homo tibijs canere sciret, si nec unquam habuisset ipse tibias, nec alius illi suas discendi causa tradidisset. Eadẽ mihi ratio est in œconomia. Nã nec ipse rerũ facultates habui quibus uterer instrumētis, & hãc artẽ discerem: nec alius unquam mihi sua regẽda commisit. Tu uerò tua nunc tradere uis. Illi adeò qui primũ discunt fidibus, lyras demoliuntur. Et ego quidẽ si in re tua familiari œkonomiam discere cõtenderem, fortasse tuã domum labefactarẽ.

Ad hæc Critobulus, Magno mihi studio Socrates subterfugere conaris, nequid me iuues ad ea facilius sustinenda, quæ mihi necessaria sunt negocia. Ego certè quidem minime subterfugio, inquit Socrates: sed quæcunque teneo, tibi perquam libenter exponam. Si uenisses ignē petitem, qui apud me nullus esset, non argueres me credo, nec mihi molestus esses si aliò te ducerem unde tibi capere liceret. Et si à me peteres aquam, ego qui non haberem, aliò te ducerem unde accipere posses, nō dubito quin istuc probares. Quòd si tibi musicam à nobis discere uolenti ostēderem multo peritiores illius artis atque uenustatis, tibi nō incognitos, quibus si uelles, operam dares: quod hæc agenti mihi iam crimen obijceres? Nul- lum iure Socrates. Tibi igitur Critobule mōstrabo alios me longè exercitatiores his rebus, quas ut à me discas, auidè blandēque rogas. Fateor me studiose & diligenter ciues obseruasse qui in quaque re prudētissimi & sapientissimi esse uidebantur. Nam quum aliquando didicissem, ab actiōibus iisdem alios admodum pauperes, alios perquā diuites esse, admiratione captus hæsi, & hoc quid esset, inquisitione & inuestigatione dignum putauī. Quūque perscrutarer propriam peculiarēque cur hæc ita fierent, rationem: esse deprehendi. Qui temerè & inconsultò negocia gerebāt, damnum facere uidebam: qui statuto consilio rem diligenter administrabant, eos expeditius & facilius agere, atque maiore cum quæstu, animaduvertebam. à quibus si discere uelis, existimo te, nisi tibi deus aduersetur & repugnet, ad rem locupletandam impigrum fore, & magnas opes quæsiturū. Quæ quum Critobulus audisset, Nūc, inquit, te iam Socrates non antè dimittā, quàm promissa coram his amicis ostenderis.

deris. Quid igitur, inquit Socrates, si tibi monstrem primum qui magna ui argenti domos inutiles ædificant: alios autem qui minore pecunia extruunt ita commodas, ut omnia quibus opus est, contineant: uidebórne tibi opus hoc unum monstrare in eorum genere quæ ad æconomiam pertinent? Maxime, inquit Critobulus. Quid si postea (quod est huic rei consequens) ostendam non deesse qui quum permulta uariâque possideant instrumenta, nequeant, quando opus est, illis uti, nec sciant salua sint necne, ideóque frequenter molestiam & ipsi capiant, & seruis afferant: alios esse qui plura non habeant, imò pauciora, sed ita posita, ut quum sit usus, habeantur in promptu? Horum causa quænam est, ô Socrates? an quòd ab illis, ut fors tulit, singula quæq; proiecta sunt: ab his suo loco & ordine collocata? Sanè quidem, inquit, quòd nihil in loco fortuito, sed unumquodque in apto dispositum est. Hoc tum Critobulus, Nonnihil æconomicum dicere uideris. Quid si tibi demonstro, seruos hic omnes (ut ita dicam) uinctos esse, & tamen frequenter esse fugitiuos: illic solutos, attamen laborare & manere uelle: non & hoc uidebor animaduersione dignum munus æconomiae monstrare? Sanè quidem, inquit Critobulus, nec mediocri animaduersione. Quid si eodẽ modo & in ijs qui agriculturæ dant operam, doceo alios esse qui dicant se omnibus fortunis euersos ab illa, & ad inopiam reductos: alios abunde & pulchrè ab eadem percipere omnia quibus egent? Næ operæ precium facies, inquit Critobulus. Nam fortasse non in ea solùm quæ necessaria uidentur, impendunt, sed & in alia quæ detrimentum afferunt, domumq; labefactant. Tum Socrates, Nonnulli fortasse reperiuntur huiusmodi: at ego de talibus non ago, sed ijs qui non habent

quod in res necessarias impendant, tametsi agrum colere se confirmant. Quid est huic rei causæ? Ego te quidem ad eos perducam, inquit Socrates: tu uerò spectans & obseruans quid agam, utiq; disces. Equidem certè, si possim. Atqui spectandum tibi est, & faciumdum periculum possis'ne discere. Nunc ego tibi conscius sum temporis eius, quū multo mane surgeres, & iter non paruum faceres ad comædiarum spectaculum, atque mihi suaderes ut tecum magno studio spectarem. Ad huiusmodi uerò exercendi genus haud unquam me uocasti. Enimuero tibi ridiculus esse uideor, ô Socrates. Multo magis, inquit, ipse tibi ridiculus esse uidebere, si tibi demonstrauero nonnullos ab arte equestri eò deuenisse tenuitatis, ut alimentum sibi necessarium suppeditare nō possent: alios facultatis huius beneficio ditissimos esse, & magnitudine quæstus gloriari & exultare. Hos equidem uideo, utrosq; nosco: nihilo uberiores quæstum facio. Nempe quòd eos haud secus atque tragædos comædósque spectare soles, non (opinor) quò sis poeta, sed ut oculis auribúsue capias uoluptatem. Nec improbè fortasse res ita sunt cōstitutæ. non enim uis effici poeta. Quum uerò te cogat ciuitas artem facere equestrem, satisne sanū te esse putas, nisi uides quī fiat ut huius rei ne sis rudis & imperitus? præsertim quum eadē sint utilia, si uelis uti: quæstiosa, si uendere. E quos me domare iubes Socrates? Minimè uerò, non magis quàm futuros agricolas à paruulis emptos parare. Sed & equorum & hominum quædam mihi uidentur ætates atque staturæ, quæ statim sunt usui, atque in melius crescunt.

Cap. 7. Porro autem quosdam monstrare possum qui sic utuntur uxoribus, ut habeant eas adiutrices in augenda re familiari: alios

alios qui nesciant uti. Nā permulti inde capiunt detrimētum. Vter hic accusandus, ô Socrates, uir, an mulier? Ouis, inquit ille, si male habeat, pastore magna ex parte accusamus. Et si noceat equus, atque maleficiū cōmittat, in equitem crimen reijcimus. Mulier quā bona docet uir eius, si peccat, & maleficiū admittit, ipsa iure culpā sustinebit. Si uerò neq; honesta neq; bona doceret, sed uxore inscia rudiq; uirtutis uteretur, nōne iure in eum crimen transferretur? Omnino Critobule. Nos qui adsumus, quia amicitia iūcti sumus, alter alteri ueritatem ostendere debemus. Aliūsne est ex ijs qui frugi sunt, cui plura quā uxori tractanda committis? Nemini, inquit. Estne cui pauciora quā uxori loqueris? Si non nulli, paucis tamen. Eam uerò duxisti puellam ineunte adolescentia, & quæ uel quā minimè multa poterat, uidisset & audisset. Adolescentulam duxi. itaq; multo magis admirandū uideretur si quid sciret quod uel dicere uel agere decet, quā si in errore uersaretur, & à recto defleckeret. Quibus dicis uxores esse bonas ô Socrates, an eas erudierint ipsi, uidere nō possumus. Ego tibi Critobule exempli causa Aspasiā cōstituam, quæ sapiētius hæc omnia quā ego tibi monstrabit. Vxorem cui fidelis est communitas societasque domus, arbitror par habere momentum uiro ad summum bonum adipiscendum. Venit enim domum magna ex parte quod bona uiri labore parta custodiat. Quūque faciendæ sunt impensæ, omnes ferè ab illa priuata, quemadmodum à quæstore publicæ administrantur. Hæc autem quum bene & ratione fiunt, domus augentur: quum malè & temere, decrescunt. Qui ceteras artes singulas exercent, uiros memorabiles demonstrare me tibi posse credo, si aliarum præterea indigere te putas.

XENOPHONT. OECONOMIC.

Quid uerò opus est alias ostendere? inquit Critobulus. nec enim facile est comparare qui omnes, uti bonum est, faciant artes: nec fieri potest ut fiam tādē omnium peritus. Sed quæ uidentur esse pulcherrimæ, ac studentī mibi congruētissimæ, eas ipse mibi, & in illis claros artifices ostende: tūque docēdo, quia aliquid potes, ad hæc adipiscenda me iuuā. Pulchrè, inquit, mi Critobule. Etenim quæ βαρβαρικά, id est illiberales uocantur, abiectæ fœdæq; sunt, nec immeritò omnium maximè improbantur quas proferunt ciuitates. Nam quorum cura & opera exercentur, eorum corpora frangunt, inquinantque. Sedere, & in umbra uersari, & in his nonnullæ ad ignem totos dies agere cogunt. Corporibus effæminatis animi multo languidiores efficiuntur, & infirmiores. Multoque minus habent ocij generis huius artes, quàm ut amicis & ciuitati operam dare possint. Quamobrem qui faciunt illas, & amicis uti malè, & præsidio fraudare patriam uidentur. Et in quibusdam ciuitatibus, in ijs maximè quæ studio belli captæ, rei militari dant operam, nemini ciuium licet artes sordidas exercere. Quibus igitur nobis Socrates, utendum censes? Num, inquit Socrates, regem Persarum imitari uerebimur? Illum quidem ferunt inter pulcherrima maximèq; necessaria studia agriculturam artēque bellicam ducere, & utranque diligenter atque studiose curare. Hæc ut audiit Critobulus, Credis, inquit, regi Persarum agriculturam esse curæ? Cui Socrates, Si uideamus quid agat, hoc modo fortasse discemus siquid sit ei curæ. Nam cōuenit inter nos eum res bellicas strenuè curare, & diligenter administrare: quòd quum milites ex qualibuscunque nationibus recipiat, cuique præfecto definierit in quot equites, sagittarios, funditores, gerrhophoros,

gerrhophoros, id est scuta & eiusmodi tegumenta ferentes, alimētum partiri debeat. Præficit eos, qui regere possint quibus præsumt: quique, si hostes irrumpant, fines tueantur. Præter hos & custodes in arcibus alere consuevit. Custodibus alimentū suggerit huic ab eo muneri præfectus. Rex in singulos annos omnes præter eos qui custodiunt arces, eò cogit quò uocatur consilium: recenset qui stipendia merent, atque alios quos in armis esse iussit. Qui non ita procul à regia distant, ad eos ipse inspectionis causa proficiscitur: qui lōgius incolunt, ad eos mittit haud dubiæ fidei uiros, qui res sociorum inspiciāt. Custodum præfectos, & chiliarchos, id est qui mille uiros ducunt: & satrapas, si imperatum sibi militū numerum expleant, atque lectos egregiōsque uiros equis & armis pulchrè instructos exhibeāt: & honoribus auget, & donis ingentibus ditat. Quos autem magistratus ducēsque reperit aut segnes aut auaros, & quæstus auidos, acerbè castigat, & abire magistratu iubet: alios qui res gerāt, constituit. Hæc quum faciat, illum sine ulla dubitatione rerum bellicarum studiosum esse arbitramur. Præterea quantam potest regni sui partem percurrrens inspicit ipse, ac ueluti censor in iudicium morum uocat. quod reliquum est, inspiciunt uiri fideles ab eo missi. Quos præsides locum populo frequentem, agrum excultum, arborum fructuūque quos singulæ ferunt, plenum præstare cognoscit, hos insuper alia terræ parte adauget, donis ornat, sedibus honorificis præmij causa donat. Quibus autem uidet ociosam incultāque terram, & hominibus infrequentem, siue istud crudelitate, siue contumelia, siue negligentia factum est, illos castigat, imperio priuat, & alijs magistratibus constitutis, abijcit. Hæc quum gerit, cen-

sen' curare minus quâ terra à cultoribus exercebitur, quàm quâ tutò à præsijs custodietur? Sunt illi magistratus non ijdem utrique generi præpositi, sed alij incolis operisque præsumt, à quibus tributum & uectigal exigunt: alij militum præsijs imperant. Quòd si præsiij caput & princeps minus quàm par est, agrum finesque tueatur, magistratus incolarum qui ad opera faciunda aduigilat, illum reum facit & accusat, propterea quòd homines loci custodia destituti, opus efficere non possunt. Si uerò custodiæ præfectus tutam tranquillamque pacem det operum labori, præses agrum incultum & penè desertum reddat, in ius hunc ille uocat. Etenim qui negligenter & imperitè agrum colunt, ij ferè neque præsidia nutriunt, neq; pèndere tributa possunt. Vbi uerò præsidet, satrapes, his ambobus regendis aduigilat. Ad hæc Critobulus, Hæc igitur si rex agit, nihilo minus res rusticas quàm bellicas administrare mihi uidetur. Addidit & his præterea Socrates.

Cap. 8. Quotquot incolit terras, & in quoscunque fines digreditur, adhibet diligentiam, ut horti, qui paradisi uocantur, pleni sint omnibus quos terra non inuita producit fructibus, cum pulchris, tum bonis: & in illis ipse plurimum, quum tempus anni non excludit, commoratur. Vera narras, inquit Critobulus. Necesse quidem est, ut ubi commoratur ipse, curet hortos optimè parari, & pulcherrimè arboribus aliisque rebus omnibus quæ è terra nascuntur, ornari. Sunt qui dicant, inquit Socrates, quum rex ille dona dat, primùm egregios bello uiros ad se uocare, quia sit inutile multa arare, nisi sint qui culta tueantur: deinde eos qui optimè colunt agros, fertilésque reddunt: quibus ostendit uiros fortes & bello deditos uiuere non posse, si non sint qui terram colant. Cyrus, qui fuit rex nomine & imperij gloria præclarus, quòdam uocatis ad do-

na capiunda dixisse fertur, se suo iure utrorunq; & militum & agricularum dona capere posse, quòd, uti dicebat, agrum colere optimè sciret, & eos qui rusticum opus efficerent, armis tueri. Cyrus igitur, inquit Critobulus, si dicebat hæc, ostendebat non esse minus aut utilitatis aut ueræ laudis in agro colendo, quàm in gerendo bello. Sanè quidem, inquit Socrates, Cyrus si uixisset, optimus princeps futurus uideretur. huius rei certa indicia dedit & alia multa, & illud, quum de regno in fratrem bello contenderet. A Cyro ad regem nemo trās fugisse dicitur: ab rege ad Cyrum multæ ueræ, hoc est decem, uiginti, triginta aut plura millia. Hoc ego puto magnum esse regie uirtutis indicium, quòd ei non inuiti parebant, & duris in rebus ultro permanebant: quòdque amici pro uiuo dimicabant, & quum perisset, unà perierunt omnes pugnantes ad exanime corpus, præter unum Ariæum, qui in sinistro cornu fuerat constitutus. Hunc igitur Cyrum, quum Lysander ad eum uenisset, ei que dona à socijs attulisset, ferunt & cæteris in rebus comem erga Lysandrum atque humanum fuisse, ut Lysander ipse cuidam narrauit hospiti Megaris: & ei quendam conseptum agrum diligenter consitum Sardibus ostendisse. Quum autem admiraretur Lysander & proceras & pulchras arbores pari interuallo sitas, rectos ordines, omnia in quincuncem pulchrè directà, odores multos & suaues, qui deambulantes comitarentur: quum hæc inquam admiraretur, & dixisset, Me quidem Cyre omnia, quòd pulchra suauiq; sunt, afficiunt admiratione, sed multo magis miror non modò diligentiam sed etiam solertiam eius à quo sunt ista dimensa & descripta: Cyrum, quòd hæc audisset, lætitia plenum fuisse: & respondisse, Atqui ego ista sum

dimensus: mei sunt ordines, mea descriptio. multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ. Lysandrum, quum uirum, & earum quas gerebat uestium pulchritudinem uideret, odorem sentiret, torques, armillas, annulos, gemmas, & ornamenta cætera nitore splendentia intueretur, dixisse, Quid ais Cyre? Tunc manibus tuis aliquid horum seuisisti? Et ei Cyrum respondisse, Miraris ista Lysander? Iuro testorque Mithram, (hoc nomine Solem Persæ uocant) me, quum ualeo, nunquam prius accumbere, quàm aut bellicum aut rusticum opus exercitatione meditans, aut aliquid ex eo genere, quod magni semper facio, & efficere contendo, sudauerim. Tum Lysandrum prehendisse dextram eius, & dixisse, Rectè ego te Cyre beatum puto, quoniam uirtuti tuæ fortuna coniuncta est.

Cap. 9. Hæc Critobule commemoro, quod ab agricultura ne perbeati quidem se abstinere possunt. Diligentia & studio succendit animos, simulque dulci uoluptate delectat: auget rem familiarem, corpora exercet: ut sit omnium facultas, quæ homini libero sunt honesta. Primum cultoribus ea fert terra, quibus homines uiuunt: hoc amplius, gignit rerum suauium copiam, unde uoluptate recreantur: deinde quæ aris atque simulachris sunt ornamento, & quibus ornantur ipsi: & hæc quidem cum suauissimis odoribus & aspectu incunda uarietate subministrat. Præterea multa obsonia partim producit, partim alit: (etenim cum agricultura cura gregis, & ars pecuaria coniuncta est) ut habeant & quibus placare deos, & quibus uti possunt. Quum abundantissimam rerum copiam largiatur, haud finit eam cum mollitia & eneruata temeritate percipi, sed hyberno frigore & æstiuo calore firmat corpus, ferendisque laboribus assuefacit: quumque nudos exercet qui
manibus

manibus moliuntur opus, eis robur & vires addit. Et quia mane excitat eos qui diligenter & studiose subigunt humum, & impetu magno circumferri cogit, laborum patientes, fortes virilesque reddit. Etenim semper & in agro & in urbe reperies in tempore quod agas peropportune. Adde quod si quis velit eques opem ferre ciuitati, equum perfacile nutrit agricultura: si pedes, ualidum corpus & robustum praestat. Et quoadmodum ad terram diligenter mouendam, sic & ad feras confectandas incitat. Canibus enim simul dat alimenti facilitatem, simul in agro pascit feras. Et ut equis & canibus est adiumento, sic & illis uicissim iuuantibus fundum colit. Nam mane fert equus agri curatorem, & ei dat seruis abeundi facultatem. Canes autem feras arcent, ne fructibus pecudibusque noceant: & hominem in solitudine tutantur. Atque rationes agricolarum suadent & hortantur ut armati fines tueantur, & ut quos terra fructus alit in medium, uictori percipiant: cursu, iaculo, saltuque concertent. Quae facultas artis suos rebus necessarijs auctiores reddit? Quae se tractantibus, maiores gratias refert? Quenam dulcius atque suauius accipit artificem: & adeunti id, cuius indiget, liberalius porrigit? Quae uero lautius hospites excipit? Vbi locorum maior est facultas hyemandi multo igni, calidisque balneis? ubi mensibus aestiuis incundius uiuere licet aquis, uentis, umbris, quam in agro? Estne ars alia quae gratiores decorasque magis offert libationes eas quae primitiae uocantur? aut quae ferias & dies festos pleniores & locupletiores agit? Reperiensne quae sit aut seruis amabilior, aut uxori incundior, aut liberis desiderabilior, aut amicis gravior? Mihi mirum uideatur si quis homo liber hac incundiozem tenuit possessionem, aut suauiozem in-

uenit curationem, aut ad usus uitæ accommodatiorem. Præterea terra uolens disciplina maturos aptosque discere, iustitiam docet. Iis enim qui ipsi optimè ministrarunt, plurima beneficia remunerat. Si quando autem multitudine hostili ingruente, operarum labore priuantur ij qui uersantur in agricultura, & acriter uiriliterque instituuntur, quia uires corporum & animorum sibi compararunt, in hostium fines, à quibus arcentur ab opere, impetu facto, (nisi deus auertat) possunt agere prædas, atque sibi alimenta populari. Et plerunque quum bellum infertur, tutius est armis quàm rusticis instrumentis alimentum quærere. Dat & agricultura documentum quò debeamus alijs alijs succurrere, & suppeditare quod deest. Cum hominibus enim sunt adeunda bella, & cum hominibus excolenda terra. Si quis agrum bene cultum uelit, operarios impigros & dicto audientes comparare debet. Qui copias agit in hostes, debet hæc moliri, dona ac præmia dare facientibus ea quæ bonos uiros agere par est: in eos animaduvertere, qui flagitiose sceleratèque uiuunt. Nec minus ab agricola operarij, quàm ab imperatore milites hortandi: nec minus bona spe serui quàm liberi sunt alendi, sed etiam maiore, ut permanere uelint. Ille quidem præclare, qui artium cæterarum parentem nutricemque dixit agriculturam. Nam quando bene agitur cum ea, omnes aliæ uigent. ubi uerò necessitas coëgit terram deserui, & incultam manere, propemodum terra marique extinguuntur.

Cap. 10 Quum audisset ista Critobulus, mihi quidem, inquit, uideris Socrates hæc dicere præclare: considera uerò, & ante omnia mente perpende, esse permulta quæ nemo potest hac in arte præstare. Etenim grandines, pruina, glacies interdum,

dum, siccitates, imbres immodici, rubigines, & alia pestes, frequenter auferunt ea quæ consilio diligentiaque probè sunt elaborata: & aliquando pecudes optimè pastas inuasit morbus, ac pessimè necauit. Hæc ut audiit Socrates, Ego quidem, inquit, existimo te scire Critobule deos haud minus rerum rusticarum quàm bellicarum principes esse. Vides, opinor, duces & milites ante bellicas actiones sacris operam dare, & hostijs auspicijsque consulere deos quid agendum sit, quidque non agendum. De rusticis actionibus censes ne minus rem diuinam esse faciundam? Ne dubita viros bonamente præditos pro fructibus humidis & siccis, pro bobus & equis & ouibus, omnibûsque rerum facultatibus, dijs immortalibus seruire. Enimvero Socrates hæc pulchrè narras, qui mones impetrata pace deorum nullum non aggredi negocium, propterea quòd dij non minus pacatis rebus quàm bellicis præsunt. Hæc ita quidem facere conabimur. Tu uerò nobis hinc ad ea quæ quum de œconomia differeres, reliquisti, progredere: & quæ proxima finitimæque sunt, persequere. Nam mihi modò uideor ex omnibus tuis uerbis clariùs iam quàm antè, perspicere quid faciundum sit ad ea consequenda quæ uita desiderat. Quid igitur, inquit Socrates, si primum repetamus omnia de quibus egimus, & inter nos conuenit? uti, si possimus, eodè modo cætera oratione persequi, & sine controuersia explicare contendamus. Iucundum certè quidem est, inquit Critobulus, ut eos quibus est pecuniæ ratio communis, illam sine controuersia atque dubitatione numerare, sic & nos qui communiter sermones conferimus, ea de quibus est inter nos disputatio, animis consentientibus explicare. Censuimus igitur, inquit Socrates, œconomiam

cuiusdam scientiæ nomen esse. Ea uidebatur, qua possunt homines augere domum: domus autem idem quod uniuersa possessio. Nomine possessionis appellabamus quod ad uitam cuique esset utile. Vtilia reperiiebantur ea, quibuscunque sciret aliquis uti. Omnes uero scientias perdiscere posse neminem iudicabamus: & à ciuitatibus improbari quæ *Βαρύωνος* dicuntur artes, propterea quod eneruare corpora uidentur, & animos infringere. Huius euidentissimum signum futurum, si quis hostibus in fines irrumpentibus, utrosque separatim positos agricolas & artifices interrogaret, utrum potius esse uideretur, fines tueri, an agro relicto mœnia defendere: arbitrabamur, si quis ita referret, eos qui in agro colendo uersantur, plebiscitum rogationemque laturus, ut fines tuerentur: artifices uero, ne prælio dimicarent, sed, quod edocti sunt, sine tanto labore & periculo sederent. Iudicauimus honesto bonoque uiro optimam & actionem & scientiam esse agriculturam, ex qua mortales ad uiuendum necessaria capeunt. Hæc operis faciundi ratio cognitu perfacilis, & actu iucunda nobis esse uidebatur, & corporibus non modo optimam formam, sed etiam ualitudinem uiribusque præbere: animis minimè negocium facessere, amicos & ciuitates haudquaquam negligere, uiros ad fortitudinem excitare: quod extra munitiones omnia ad uiuendum necessaria producit, atque ruri laborantes alit: propterea genus hoc uitæ in ciuitatibus maxime probari, quia cives & optimos & beneuolentissimos exhibet reipublicæ.

Cap. II. Tum Critobulus, Pulcherrimam & optimam iucundissimamque ab agricultura duci uitam ut credam, satis superque mihi uideor adductus. Quod autem dixisti mihi discendas esse rationes & eorum qui sic agrum colunt, ut omnia quibus

est opus, abunde capiant ab agricultura: & illorū, qui sic elaborant, ut ab ea nihil adiuuentur: utraq; te docente libenter audiam: ut quæ profunt, agamus: quæ obsunt, ne moliamur. Quid igitur, inquit Socrates, si tibi principio narrem ut olim cum uiro sim congressus qui re uera mihi esse uidebatur in eo genere uirorum, quibus nomen honesti bonique uiri iure tribuitur? Libenter, inquit Critobulus, audire uelim. nam & ego dignus hoc nomine fieri uehementer cupio. Tibi igitur exponam, inquit Socrates, ut ad illius uenerim contēplationem. Architectos præclaros, fabros excellentes, pictores eximios, statuarios, & generis eius alios artifices circumire, & quas habebāt res egregias, atque multorum iudicio probatas, quantum satis erat, spectare breuissimo temporis intervallo potui. Vt autem cōtemplarer eos quibus est hoc grauiſſimum nomen honestatis atque uirtutis, ac ut obseruarem quibus actionibus mererentur ut hoc nomine uocarētur, cum aliquo tali consuetudinem mihi uehementer animus exoptabat. Ac primum, propterea quod adiunctum esset honestum bono, quencunque nouissem honestum uirum, ad eum me conferebam, conabarque discere sicubi honestum bono congruens & coniunctum uiderem. At uerò non ita res habebat: sed nōnullos qui essent honesta forma corporis, animi summa improbitate præditos esse deprendeſſam. Itaque statui relicto pulchritudinis aspectu, ad aliquem eorum qui & honesti dicuntur & boni, uenire. Quum igitur ab omnibus uiris & mulieribus, peregrinis & ciuibus, Ischomachum non honestū modò sed etiam bonum uocari subaudirem, in illius congressum colloquiūque mihi ueniendum putauī. Itaque uirum in porticu Iouis ἐλευθερίῳ, id est liberatoris seruatorisque, sedē-

tem quum uidissem, quia mihi uidebatur ociosus, acceſsi: & aſſidens illi, Quid (inquam) Iſchomache ſedes, uix unquam uacare ſolitus? Nam perſepe in foro uideo te aut aliquid agentem, aut nō ita multum uacantem. Neque modò uidiffes, inquit, niſi recepiffem fore ut hic aliquos operirer hoſpites. Quando, inquam, nihil agis tale, quaſo te per deos immortales, ubi tempus inſumis? quid agis? Ego certè quidem à te diſcere maxime uolo, quibuſnam rebus agēdis honeſti boniq; uiri nomen adeptus ſis. Non enim agis uitam domi, nec tui corporis habitus id demōſtrat. Arriſit Iſchomachus, propterea quòd rogaffem quibuſnam rebus agendis honeſti boniq; uiri nomen adeptus eſſet: ac, uti mihi uisum eſt, latior factus, inquit, Sint ne qui quum de me tecum uerba faciūt, hoc me nomine uocent, neſcio: non enim quiſquam (quum me uocant Athenienſes in antidoſin trierarchiæ aut choregiæ, id eſt quum ad fortunarum permutationem cū eo qui ſuis impenſis triremem ſuſtinere, uel aliū ſumptum publicum facere uelit, ſi id recuſem, prouocāt) quaerit honeſtū bonūmq; ſed omnes aperte me nomine patris Iſchomachum uocant. Ego uerò nequaquam domi, quod me rogabas Socrates, commorari ſoleo. Nā quæ domi ſunt, uxor mea ſola facile administrare poteſt.

Cap. 12 Ego uerò, inquam, de te ſanè libenter audierim, tūne ipſe erudieris uxorem, ut talis eſſet qualis eſſe debet, an à parentibus acceperis iam ſcientem quæ muneris eius eſſent, administrare. Quid, inquit, ſcientem accepiſſem, quæ nondum decem annos & quinq; nata uenit ad me? quum ætate ſuperiore ſub diligenti cuſtodia uixiſſet, ut quamminime multa uideret, per pauca audiret, paucula perquireret. Id ne tibi laudabile, ſatīſque multum uidetur, quòd uenit non ſolūm quæ ſciret

sciret accepta lana uestem conficere, atque nosset ut pensa distribuantur ancillis, sed amplius etiam, quæ uentri moderari posset, optimè cibi potúsque rationibus instituta? id quod mihi non mediocre uidetur & uiro & fœminæ rudimentum. Tum ego. Quæ supersunt, uxorem Ischomache docuisti, ut quæ ad eius functionem pertinent, curare posset? Nequaquam uerò, inquit ille. Non antè docui, quàm sacrum fecissem, precatus ut ego docere, illa uerò discere posset id quod utrique nostrum maximè conducere. Vxor igitur, inquam, tecum rem diuinam fecit, eadem quæ tu precata? Maxime, inquit. Multa uouit dijs, ut talis esset, qualis esse deberet. quo signo planè monstrabat haud esse neglecturam quæ præcepta traderentur. Cui ego, Per deos, inquam, te precor Ischomache, dic mihi cedo, quid eam primum docere cœpisti? Nam lubentius hæc tibi narranti aures dederim, quàm si mihi gymnicum aut equestre certamen pulcherrimum narrares. Ad hæc respondit Ischomachus, Quum iam mihi assueta, ac uelut domita, manum pateretur, ita ut familiariter colloqui possemus inter nos, illam sic ferè sum percontatus, Dic sodes uxor, nostin' iam qua de causa ego te ceperim, tuique te mihi parètes tradiderint? Non enim dubito quin planè intelligas, non alium defuisse quicum dormire possemus, sed ego quum de me, & tui de te parentes consilium iniremus, quam coiremus optimam domus & liberorum societatem, inter puellas ego te delegi: inter eos quos licuit, me tui parentes, ut uidentur, elegerunt. Si quando nobis deus dederit liberos, tunc consilium capiemus, ut quamoptimè instituantur à nobis. Hoc quidem commune bonum, quo non melius ullum & ad opem ferendam & alendam senectutem consequi possumus.

Nunc uerò nobis domus hæc communis est. Omnia mea in cō-
mune exhibeo, & tibi uelut ex commentario seu tabulis cō-
mitto. Tu quoque omnia quæ intulisti bona, in commune de-
posuisti. Nec ratio conficienda est, uter nostrum plura numero
contulerit: sed illud tenendū certò, uter nostrum melius hanc
communitatem seruauerit, eum bona pluris æstimanda con-
tulisse. Ad hæc respondit uxor, Quid ego te iuuare possum?
Quæ sunt meæ uires? In te posita sunt omnia. Mater ostēdit
munus esse meum, uiuere prudenter, ac temperate. Credo
equidem, inquam. nam pater eadem mihi ostendit: sed pru-
dentis & frugi tum uiri tum mulieris est sic agere, ut quæ
parta sunt bona, seruentur, & bene habeant: & alia honesto
iustoque labore quæsita quamplurima accedant. Quid sentis,
inquit, esse mihi faciūdum ut rem augeam familiarem? Tum
ego, Illa aded, quæ te posse dī uoluerunt, atque lex compro-
bavit, quā̀m potes optimè, facere contēdito. Et illa, Quenam
sunt? inquit. Ego quidem arbitror, inquam, non esse minimi
ducenda, nisi & dux apīs in alueo nihili faciundis laboribus
præfecta est. Mihi quidem certè dī sapientissimè uidentur
omnia fecisse, sed hoc cōiugium præsertim, quod mas & fœ-
mina uocatur, ut etiam ad tuendam communitatem sit in eo
summum præsidium. Primū̀m, ne deficerent animalīū genera,
hoc uinculum maris & fœminæ inter se stirpis causa nexum
iugatū̀mq; est: deinde si uelint homines aliquos sibi parare à
quibus alā̀tur in senectute, ex hoc iugo producētur qui istud
factitent. Præterea uiuendi ratio non ut beluis, sic & homi-
nibus est sub dio: tectis scilicet opus est. Ac ut sit illis quod in
tectum ferant, necesse est habeant qui in aperto dent operas,
& exerceant sub dio labores. Etenim fiunt hæc omnia sub
aëre,

aëre, noualis aratio, sementis, stirpium satio, pecoris pastiones. Ex his ea suppeditantur quæ sunt ad uiuendum necessaria. Quum fructus generis huius domum fuerint illati, habendus erit qui importata custodiat, & ea faciat, quæ ut rectè fiant, tectum desiderant. Tecto opus est liberis infantibus alendis, conficiendis panibus, & cibis ex agri fructu: & item uestibus faciendis è lana. Quum hæc utraque & domestica & externa sint agenda curandæque, deus, ut mihi uidetur, statim ab initio naturam mulieris ad opera curasque domesticas idoneam fecit. Idem corpus & animum uiri sic condidit, ut tolerantius frigora, æstus, itinera, militiam ferre posset. Illi igitur agenda foris attribuit.

Quum uerò mulieri debilius corpus ad illa subeunda pro- Cap. 13
duxit, illi res domesticas mandasse mihi uidetur. Quumque uideret se mulieri ingenuisse & destinasse liberorum infantium educationem, plus illi quàm uiro partitus est amoris infantiae. Et quum res importatas seruari, & à muliere custodiri uoluisset, scirètq; non inutilem esse animum timidum ad rerum custodiam: partem metus auctiorem fæminæ quàm uiro distribuit. Atque prospiciens ei qui rebus externis daret operam, si à quoquam uiolaretur, opus fore animi uiribus ad se tuendum, impartiuit illi maiorem fortitudinis partem. Quod autem necesse esset utrunque dare & accipere, communem in utroque memoriam diligentiamq; collocauit. Itaq; nescias explicare, uter sexus, uirilis'ne, an muliebris, harum rerum plus habeat. Vtrique communem statuit abstinentiam, continentiãq; Et uter illorum melior esset, siue maritus siue uxor, ei dedit facultatem plus illius boni secum auferendi. Quia uerò nec huius nec illius natura ad hæc omnia obeunda

nata est, alter alterius eget ope: ac utilius duorum uinculum fuit: quoniam quæ deficiunt unum, potest alter. Ea nobis, uxor, animaduertenda sunt, quæ utrique nostrum præscripsit deus: nitendumque ut quamoptimè peragamus, ego quæ mihi, tu quæ tibi congruentia sunt. Hæc & lex comprobat, quæ uirum cum muliere coniungit, & non aliter atque deus constituit socios & participes liberorum. Lex etiam demonstrat ea decere, quæ deus utriusque uiribus aptiora fecit. Nam mulieri honestius est manere domi, quàm foris agere, & sub dio uiuere: uiro turpius degere sub tecto, quàm negocia externa curare. Quòd si quis agit præter ea quæ à deo insita sunt, nihil fortasse deos fallit quod improbè & præter ordinem rerum committit: atque pœnam dat, quòd officium negligit suum, uel quòd agit ea quæ facere debet uxor. Videturque mihi dux apum tale munus quale mulieris est, à deo præscriptum subire, & domesticis rebus operam dare. Quibus (inquit uxor) muneribus fungitur apum dux, ut in officio mecum debeat comparari? Confertur, inquam, propterea, quòd manens in alueari, non sinit apes ociosas esse, sed quas in agro laborare est necesse, ad opus emittit: & quæ à singulis importantur, cognoscit ac excipit, seruâtque quoad necesse fuerit uti. Quum uerò tempus utendi uenit, singulis quod iustum est distribuit. Iis quæ domi fauum texunt, præest, ut is pulchrè celeritèrque contextatur. Quæ nascitur soboles, ut educetur, sedulò curat. Vbi educata est, & iam sibi noua examina laborare possunt, ut coloniam deducit unà cum ijs quæ ducem comitantur. Istane mihi, inquit uxor, erunt faciunda? Erit, inquam, tibi domi manendum: & quibus seruis erit externum negocium, illi tibi

emittendi:

emittendi: quibus domesticū, imperio tuo cogendi. Quæ domū
importantur, excipienda. Quæ statim consumenda fuerint,
distribues atque dispensabis. Quæ in usum longiorem relin-
quenda, curabis: & custodiæ tradita seruabis: ne quod in annū
conditum est, uno mense consumatur. Quum lanæ fuerint il-
latæ, dabis operam ut uestes conficiantur illis, quos erit opus
uestire. Curabis & frumētum siccum, ut uescentibus salubre
iucundumq; sit. Ex ijs quæ te curare decet, hoc unum quidem
fortasse uidebitur esse gratissimum: Vt seruis omnibus si quo
sint affecti morbo, curatio adhibeatur, uidendū tibi est. Gra-
tissimū sanè, inquit uxor, si probè curati beneficiū agnoscent,
& beneuolentiores quàm prius erunt. Illius ego responsum
miratus, hæc addidi: Nōne mea coniux propter huiusmodi
curationes quas apum dux adhibet in alueo, sic eam diligunt
apes, ut si deserat, nulla cæterarum relinquendum putet, ue-
rū sequantur omnes? Tum mihi respondit uxor: Mirum ni
facta ducis huius ad te potius quàm ad me pertinent. Nam
mea custodia rerū domesticarum: meaq; distributio, ridicula,
ut opinor, esse uideatur, nisi tu cures aliquid foris importan-
dum. Ridicula quoq; (dixi ego) mea uideatur importatio, nisi
sit qui seruet importata. Vidēsne qui in dolium perforatum
haurire dicuntur, quàm miseri sint, utpote qui frustra susci-
piāt laborem? Sanè, inquit illa, miseri, ærumnosi, calamitosiq;
sunt, id si faciunt. Aliæ tibi sunt, inquam, propriæ curæ, nec
iniucūdæ: ut si quā lanæ tractādæ rudem ceperis ancillā, eru-
dias, tāq; sciētem reddas, ut in duplū augeatur illius preciū.
Si curādi penus & ministrādi imperitam quū ceperis, gnarā
fidelemq; penuariæ cellæ administram facias: & famulandi

rationibus institutam, omni precio dignam possideas. Si frugi
 & ad rem tuam familiarem utilia seruitia, pro tuo iure præ-
 mio dones: si quis seruorum uideatur improbus, eum castiges.
 Hoc autem mihi iucundissimum fuerit, si me melior esse ui-
 deare, meque tuum ministrum reddas. Nec est cur uereare,
 ne quum longius prodierit ætas, minore precio sis apud me:
 sed tibi persuadeas uelim, quãto diligentius eorũ quæ domi
 condita & asseruata fuerint, societatem mihi liberisq; ser-
 uaueris, tanto in ætate grandiore te plus honoris habituram
 domi. Nam quæ honesta bonæque sunt, non hominibus in ui-
 ta uenustate formæ, sed ornamento & decore uirtutis adau-
 gentur. Ischomachus tandem, Talia, inquit, ô Socrates memi-
 nisse mihi uideor cum ea primum disputasse.

Cap. 14 Ischomache nostin', inquam, motam fuisse, tuisq; uerbis di-
 ligentiorẽ esse factam? Sanè quidem, inquit ille, noui per-
 cussam, nec paruo rubore suffusam, quod mihi nescio quid il-
 latum petenti dare non posset. Ego uerò quum tristitiam cõ-
 cepisse uidissem, Ne grauitè feras, inquam, si quod quæro,
 exhibere non potes. Est illa quidem manifesta pauperies, si
 quis id cuius indiget, non habet utendum: sed tristior indigẽ-
 tia, si quis quod requirit, accipere non potest, quàm si ab ini-
 tio non peteret, eò quod sibi deesse nosset. At uerò nõ tu causa
 mali, sed ego, qui nec ordinem rerum digessi, nec ostendi tibi
 ubinam singula essent collocanda, uti cognosceres quo in loco
 poni, quóque sumi oporteret. Nihil est homini tam utile, tam-
 que pulchrum, quàm digestus ordo. Etenim chorus ex homi-
 nibus constat: in quo si quisq; facit quod ipsi fortuna temere
 obtulit, turba quædam uidetur, & indigesta cõfusio, specta-
 toribus iniucunda: quum uerò omnes qui sunt in choro, &
 factis

factis & uocibus utuntur compositè, digni sunt qui spectentur audianturque. Exercitus quoque si manet incompositus, res est turbulentissima, & quæ uidetur hostibus captu facilissima, amicis minimè gloriosa, ac penitus inutilis. In turba simul iumentum, peditatus grauis armaturæ, qui uehunt onera, sarcinas, impedimenta, miles leuiter armatus, eques, currus, quo pacto facient iter, si ita sibi sunt impedimento? si qui lentius graditur, currètem, currens stantem, currus equitem, asinus currum, qui fert impedimèta, grauem peditatum moratur ac impedit? Quòd si committendum sit prælium, quì sic confusi dimicabunt? Nam quibus necesse est hostium incursum fugere, hi si fugiunt, uel soli proterere armatos & conculcare possunt. Exercitus uerò pulchrè dispositus, & ordine collocatus: & amicis pulcherrimus uidetur, & hostibus propemodū inuictus & inexpugnabilis. Quis enim beneuolus haud spectet libenter armaturam grauem frequenti agmine gradiètem? Quis nō admiretur equites quum ordine composito incitāt equos? Quis hostis nō terreatur uidens distinctos & aptè collocatos pedites impeditiores, equites, ferētarios, sagittarios, funditores, quum suos quiq; duces ordine sequuntur? Atq; etiā si permulta millia cōpositè incedunt nō aliter ac quilibet unus uir, omnia quietè moderatèq; progrediuntur, propterea quòd semper à tergo locum uacuum subeunt. Triremis instructa ac uiris munita, quam aliam ob causam terribilis est hostibus, aut amicis aspectu incunda, quàm quòd celeriter & rapidè fertur? Cur qui nauigant, sibi nō sunt molesti, nisi quòd ex ordine confident, ex ordine signum dant, ex ordine remis incūbunt, ex ordine ingrediuntur egrediunturq;? Rerum confusio tale quiddam mihi uidetur, quale foret si

bordeum, triticum, legumina commisceret agricola. deinde
 quum uel maza, uel pane, uel obsonio opus esset, tum qui sin-
 gula depromere, & selectis uti deberet, separare atque seli-
 gere cogeretur. Vt in eam rerum perturbationem cadas, non
 erit necesse, chara coniux, si cognoscere uelis exquisitè ut quæ
 suppetunt bona, disponi & administrari debeant. Et ut fa-
 cile sumas quicquid erit opus, & mihi, siquid petam, hilare
 suggerere possis, locū deligemus capiēdis singulis congruen-
 tem. Vbi res suo quæq; loco positæ fuerint, ostendemus fa-
 mulæ administræ: ut quum fuerit usus, inde sumat, ac rursus
 in eodem loco reponat. Ac ita cognoscemus & quæ salua ma-
 neant, & quæ desiderantur. Nam locus ipse, quod aberit, id
 desiderabit: & quod erit curandum ne corrumpatur, oculus
 inquirens uidebit: cognitioque loci, ut quamprimum quæq; re-
 possis uti, eam in manum dabit. Pulcherrimam quondam &
 accuratissimam, Socrates, instrumentorum collocationem ui-
 sus sum uidere, ingressus spectandi causa Phœnicum navi-
 gium. Equidem permulta in angustissimo uase distincta
 uidi. Multis enim ligneis instrumentis, multis funibus &
 eiusmodi rebus appellitur navis, & soluitur è littore. Multis
 rebus quæ pendulæ uocantur, eget. Multis in hostilia navi-
 gia machinis est armata. Multa uiris arma circumuehit. O-
 mnia uasa ac instrumenta quibus utuntur homines domi, ad
 unumquodque conuiuii genus circunfert. Præter hæc omnia
 referta est oneribus quæ lucri gratia dominus eius uehit.
 Quæ dico omnia, loco nō multo maiore continebantur, quàm
 qui decem lectulos quadrante mensura capiat. Eaq; sic dispo-
 sita animaduerti suo quæque loco, ut sibi non essent impedi-
 mento, nec indagatorem desiderarent, nec imparata nec dis-
 soluta

soluta sic iacerent, ut moram afferrent si quo illorum primo quoque tempore esset utendum. Ministrum gubernatoris, qui à prora nauis appellatur πρῶτος, ita peritum cuiusque loci deprehendi, ut absens, ubi singula posita iacerent, & quot essent, tam facile, tam promptè diceret, quàm literis doctus expediret quot in nomine Socratis literæ, & quo ordine sint constitutæ. Vidi, quum hic ipse nactus ocium recenseret omnia quibus in nauigio uti necesse est. Admiratus illius inuestigationem, rogavi quid ageret. Contemplor, inquit, si quid accadat, & instrumentis utendum sit, quomodo sitæ sint res in naui, absit'ne quicquam, sit'ne aliquid malè tractabile. Non enim licet, quum deus in mari tempestatem commouet, nec quod opus est, inquirere: nec quod motu difficile est, exhibere. Irascitur deus & animaduertit in stolidos & incautos: qui si tantum non perdat nihil peccantes in arte nauigandi, eo maximè debent esse contenti. Si uerò præclare omnia administrantes seruet, illi magna gratia habenda. Ego igitur quum uidissem hanc diligentiam collocandæ supellectilis, uxori dixi, Si, qui uersantur in nauibus paruis & angustis, quanquam grauiter iactantur, ordinem tamen seruant: quanquam summo timore perterrentur, inueniunt tamen quod sumere necesse est: nos erimus amentes & ignaui, si distinctis singulis thecis & cellis quæ domi latè patent, si domo in stabili posita solo, non inuenerimus singulis rebus idoneum & congruentem locum. Quàm pulchrum sit in ordinem digerere instrumentorum supellectilem, quàm facile singulis inuenire locum ubi domi ponantur, quàm sit utile ad unumquodque tum seruandum tum depromendum, iam diximus.

Cap. 15. Nam pulcher est ordo, quū calceamenta, qualiacunq; sint, bene collocata digestaque sunt. Iucundum est uestes quanuis non ita splēdidas, loco distinctas & ordine positas intueri. Iucū dumq; sic uidere, stragula, ex ære uasa, ornāmēta mensæ, & (quod omniū maxime rideret non uir grauis & honestus, sed scurra leuis & ridiculus) ollas, quas præ se ferre numerosum quiddam, si distinctè sederent & aptè, dicebat. Iam cætera omnia ex ordine collocata, aspectu iucundiora sunt. Vnusquisq; suppellectilis ordo, similis est choro. Interuallum medium, quum procul stant ordines singuli, pulchrum apparet: ut chorus qui ducitur in orbem, non ipse modò spectaculum iucū dum est, sed illius etiam medium spaciū pulchrum spectantibus est, atque splēdidum. Hæc si uera sunt quæ dico, licet, inquam, uxor, nullo detrimento, minimo negotio facere periculum. Neque uerò istud ægrè ferendum est, quasi difficile sit inuenire qui locos discet, qui singula distinguere suisq; reddere locis meminerit. Nam scimus decem partium millibus amplius esse toti ciuitati, quàm nobis: attamen qualemq; seruum iusseris aliquid emere tibi, & è foro domum inferre, is nihil hæsitabit, sed quiuis intelligere uidebitur quò sibi sit eundum, ut inde quicquid imperaueris, sumat. Huius quidem nō alia causa est, quàm loco descripta rerū collocatio. Si quis autem quærat hominem etiam nonnunquam uicissim requirentem, sæpenumero laborem antè recuset, quàm optatū inuenerit. Cuius haud alia causa est, quàm quòd locus minime definitus est ubi quisque sit expectandus. Talia de supellectilis ordine & usu memini me cum uxore disputasse. Quid uxor, inquam? Videbatū ne tibi Ischomache libenter audire quæ studiose docebas? Quid inquit? Promittebat se esse curaturam.

raturam. Magna lætitiæ uoluptate perspicuè uidebatur affecta, non aliter atque si ex inopia copiam, ex difficultate facultatem reperisset. Me rogabat, ut quemadmodum dicebam, primo quoque tempore ordinem constituerem. Dic sodes Ischomache, quânam locos & res ei descripsisti? Quânam? Primum mihi uisum est ostendere mulieri uim domus & facultatem. Non illa Socates uarijs ædificijs ad uoluptatem & ostentationem pertinentibus ornata est, sed tectis eò comparatis extructa, ut essent quasi uasa rebus condendis longè utilissima. Itaque loca res sibi congruentes exposcere uidebatur. Nam thalamus, propterea quòd est in munitiore parte domus, stragula & uasa carissima aduocabat, sicca tecta frumentum, frigida uinum, illustrata quicquid operis & supellectilis petit lucem. Cœnacula reficiendis hominibus exornata monstraui, quæ essent æstate frigida, mensibus hybernis calida. Demonstraui & uniuersam domum meridianæ plagæ & australibus uentis apertam, ut manifestè uideretur hyeme locus apricus, umbrosus æstate. Ostēdi quoq; gynæcei portā ab andronitide, hoc est ab ea parte domus in qua uiri à mulieribus separati uersantur, balneo esse distinctam, nequid ex ædibus, quod non liceat, exportetur, & ne serui dent operam liberis præter nostram uoluntatem. Nam plerunq; boni quum liberos procrearunt, beneuolētiores sunt: improbi uerò matrimonio cōiuncti, ad dolū malū & occultam fraudē proniores.

Hæc ubi transegimus, sic generatim instrumentum supellectilemq; distinximus. Primum cœpimus in unum conferre omnia quibus in sacrificijs utimur. Post hæc ornatum muliebrem diebus festis comparatum, uestemq; uirilem ferijs & bello destinatam separauimus. Stragula diuisimus & quæ ad

Cap. 16.

gynæceum pertinerent, & quæ ad locum uirorum quem uocamus andronitidem: calceamenta muliebria, calceamēta uirilia. Armorum fuit alius ordo, alius instrumentorum quæ ad textrinam pertinent, alius eorum quæ ad molendū frumentum, alius ad obsonia, alius ad balneum, alius ad subigendam farinam, alius ad mensas. Hæc omnia locis discreuimus, & ea quibus semper utendum, & ea quæ celebrandis conuiujs seruiunt. Quæ consumuntur in mensem, separatim seiunximus. Bifariam, quæ ratione subducta reponebamus in annū, collocauimus. Sic enim minus est obscurū quomodo ad finem exitumq; perducentur. Posteaquam generatim descripsimus omnem rerum quas enumeravi, copiam, singulas in cōgruentes locos portandas curauimus. Postea uasa & instrumenta quibus utuntur quotidie serui, ut quibus panis, obsonium, tela paratur, & si quid est generis eiusdem, utentibus tradidimus: ac ubi essent collocanda, monstrauimus: iussimúsque ut quæ à nobis accepiſſent, ea salua præstarent. Ea uerò quibus utimur diebus festis, & tractandis hospitibus, & ijs rebus agendis quæ longo tempore intermittuntur, ancillæ tradidimus ei cuius esset custodiendi promendiq; munus: atque demonstratis locis, numeratis omnibus, & in tabulas relatis, illi iussimus ut unumquodque daret ei cui dari oporteret: & cui quid dedisset, memoria teneret: ac illud receptum eò restitueret unde cepisset. Huic dispensationi inito consilio præfecimus eam quæ temperantissima nobis esse uidebatur, & uentri, uino, somno, ueneri minimè dedita: quæ præterea firmissima esset memoria, ac prouideret ne quod à nobis negligens malum caperet: uideretq; ut nobis aliquid gratificans, dignum precium ferret. Docebamus eam bono erga nos esse

animo

animo oportere. Nā siquādo letitia frueremur, illi nobiscum fore cōmunē pellicebamur: si quid triste molestumq; accideret, in partē uocabamus. Docebamus & rei familiaris curā magno studio suscipere, & augere nobiscū domū, utpote cui cognoscendi & agnoscēdi potestātē faciebamus, & res prosperas cōmunes fore promittebamus: inducebamūsq; mulieri iustitiam, quā digniore loco iustos quā iniustos statueremus: & bonos maiore cum peculio & libertate uiuere apud nos, quā improbos, ostenderemus. Eam tandem loco praeiciebamus. His rebus omnibus constitutis, uxori dicebam, nihil haec omnia profutura, nisi diligenter curet ipsa ut cuiq; suus permaneat ordo. Eamq; docebam, in ciuitatibus quae bonis legibus administrantur, haud satis uideri ciuibus si leges praeclaras scripserint, sed & legum custodes ab ijs legi, qui speculantur & obseruant, & quem uident iura legitima seruātem, laudant: quem praeter leges agentem, plectunt. Leges igitur ferre, & domesticis legibus custodiēdis uxorem praesse iubebam: ac, quum ita censuisset, recensere supellectilem, & inspicere an bene singulae partes haberent, haud secus atque praesidiū caput recenset custodias, atque rationes officij reposcit: ac ueluti Senatus ille cui βασις id est consilium nomen est, in equos & equites inquirat. Hortabar ut quasi regina laude & honore cumularet merentē, quantū praesens sineret potestas: cōuicio & pœna afficeret illū, quem uituperari castigariq; opus esset. docebā quoq; nihil esse cur molestē ferret, si ipsi plura quā seruis de re familiari tuenda negocia cōmitterem. Equidem ostendebam fortunas heriles ad seruos tantū pertinere, quantū interest illorū reddere, administrare, custodire: nemini illorum, cui non dederit dominus, uti licere.

Omnia domini esse: illum, quum uelit, omnibus uti posse. Ad quem igitur rebus saluis maximū commodum, perditis, summum detrimentum perueniret, illi curam diligentiamq; maxime congruere dicebam. Quid Ischomache, inquam, hæc ut audiuit uxor, quæ tibi monenti iubentiq; paruit? Quid? inquit, Illa respondit me non rectè sentire, si quum docerem bona parta diligenter esse curanda, putarem me dura ac molesta præcipere. Durius existimandum, si se nulla rerum suarum cura teneri iuberem, quàm si propria curare bona imperio meo cogatur. Natura comparatum, ut quemadmodum iucundius est mulieri sapienti curare liberos quàm negligere, sic & illi suauius sit rerū facultates, quæ propterea quod propriæ sunt, delectant, administrare diligenter, quàm per incuriam postmittere. Ego quum audissem, inquit Socrates, hæc illi respondisse mulierem, dixi, Ita propitiam uolo mihi Iunonem Ischomache, uirilem mulieris mentem prædicas. Alia quidē, inquit Ischomachus, ab illius animi magnitudine profecta tibi narrare uolo: quæ quum semel audisset à me, probauit, ac continuò morem gessit. Ego autem, Quenam? cedo: Nam mihi multo iucundius est uiuæ mulieris audire uirtutem, quàm si Zeusis egregiè pietam lineamentisque pulchris efformatam ostenderet.

Cap. 17 Hinc Ischomachus: Ego quidē quū illam quondā uidissem multo psimmitio, id est cerussa, ut candidior quàm esset, esse uideretur, illitam fricatamque, multoque herbæ succo cui nomen est enchusæ, suffusam, uti supra ueritatem rubor appareret, altosque calceos habentem, quò uideretur procerior quàm natura tulerat: Dic, inquam, coniux, iudicares ne me fidelem magis & amore dignum bonorum socium, si facultates

tes & fortunas meas ostēderem ut sunt, nec iactatione insolens plura mihi esse bona prædicarem quàm sunt, nec aliquid te rerum mearum celarem, quàm si te fallere contenderem, diceremq; me plura possidere quàm possideo, & ostentarem argentum adulterinum, atque explicarem tibi monilia ligno subiecto fucata, & uestes purpureas deflorescentes dicerem esse ueras? Continuo uerbis subsecuta, Bona uerba quaeso, inquit, ne tu talis esto. Non enim si ita te comparares, ex animo diligere possem. Nōne, inquam, conuenimus ut corpora inter nos communicaremus? Aiunt, inquit. Vtrum igitur uiderer in societate corporis amabilior esse, si adhibita cura corpus meum conarer præstare tibi sanum atque robustum, & iccirco uero & bono colore suffusum, quàm si minio delibutus, oculis pigmento, quod ἀνὰ γὰρ οὐκ ὀνομαζέσθαι uocatur, subunctis, me ipsum ostentarem, te in hac societate uitæ fallerem, minium loco mei coloris uidendum tangendumq; præberem? Ego, inquit illa, nec minium libentius tangerem, quàm te: nec illitū pigmentum & oculos subunctos maiore cum uoluptate uiderem, quàm uerum colorem, quàm tuos oculos aut alios bona ualetudine uigentes. Me quoq; uxor, inquit Ischomachus, existima nec cerussæ nec enchusæ colore magis quàm tuo delectari: sed quemadmodum dī immortales equos equis, boues bobus, oues ouibus iucundissimas esse uoluerunt, sic & homines hominis corpus sine ullo fuco purum, suauissimum esse putant. Fucus & istæ fallaciæ externos quodammodo sine reprehensione decipere possent: eos uerò qui semper unà uersantur, deprehendi necesse est si inter se fallere conentur. Aut enim quum surgūt è lectulo, priusquam se pararint deprehenduntur, aut à sudore patefiunt, aut à lachrymis indicantur, aut

quum lauantur, ueritas apparet. Tum ego, Quid per deos ad hæc respondit? Quid? inquit ille: Nihil unquam tale postea attentauit, nitidam uerò & decenter ornatam se ostendere conata. Et me adeò rogauit si quod dare consilium possem, & efficere ut non solum pulchra uideretur, sed etiã re uera talis esset. Ego quidem, inquit ille, hoc illi dedi cōsiliū, ne seruili more semper consideret, sed dijs exoratis contenderet, uti dominam decet, ancillam telæ præfectam, quod melius nosset, edocere: quod deterius, ab ea discere: obseruare pistorem: adesse famulæ cui promendi munus esset, aliquid metienti: circumferri, & perspicere suone quæq; loco iacerent. In his enim diligentia simul & deambulatio esse mihi uidebatur. Dixi q; salubrem esse corporis exercitationem, tingere, lauare, farinam subigere, uestes & stragula excutere & componere. eam quæ sic exercetur, iucundiores sentire cibos, integriore esse ualitudine, uero colore florentiorem uideri, illius aspectum iucundiores esse, & excitare intuentem, quum de lautiore mūditiā, & ornatu uenustiore cum ministra contendit, maxime quum libens obsequitur, non ut ancilla coacta subministrat. Quæ uerò semper desident, & immodicè graues esse uolunt: inter splendide uestitas, fallaci q; pigmento abutentes, sese accusandas offerunt. Nunc certò scias uelim Socrates, uxor instituta meis rationibus ita uiuit, ut illi tradidi præcepta, ut q; nunc tibi narro. Inde progressus, Ischomache, inquam, satis mihi uideor priore loco res uxoris audisse, quæ sunt utriusq; nostrum laude dignissimæ. iam tuas expone, ut & tu uoluptatem capias ex eorum narratione, quæ faciūt ut bene audias ab omnibus: & ego ubi res omneis honesti boni q; uiri exaudiero didicero q; si forte discere possim, habeā tibi magnam

gnam gratiã, acceptumq; beneficiũ agnoscam. Me deus amet, inquit Ischomachus, quæ facio, tibi Socrates exponam libenter, ut si quid tibi perperam facere uidear, me componas, & reddas aptiorem. Quõnam, inquam, iure te componam, congruentioremq; reddam, uirum honestum bonumq; factum? Id'ne ego possum, qui res nugatorias fabulãsq; effutire, & aërem metiri uideor, & (quod extremæ dementiæ crimen uidetur) pauper appellor? Nec mediocriter Ischomache sollicitaret animũ meum & angeret hoc inopiæ crimen, nisi paucis his diebus equo Niciæ peregrini obuius fuisset, uidissetq; plures qui spectandi causa sequebantur. Quum adessent qui multis eum uerbis laudarent, ego quidem admotus equisonẽ rogavi, an equus ille multas haberet opũ facultates. Ille coniectis in me oculis quasi dementẽ & insanũ qui sic rogarem, Quo pacto, inquit, essent equo diuitiæ? Hoc modo respirare cœpi, animoq; recreari, quòd audissem equũ pauperem, si naturæ beneficio bona præditus esset anima, bonum fieri licere. Sic enim licet & mihi esse bono. Narra planè quid agas, & tuas actiones omneis expone, ut si possim discere auscultans, ego te cras exorsus imitari contendam. Etenim lætus est dies & fœlix, quo uirtus incipit exerceri. Ludis Socrates, inquit Ischomachus. Ego tamen exponam tibi quæ molior, quoad possum studens agendo transigere uitam.

Quum didicisse mihi uiderer deos hominibus rei bene ge- Cap. 18.
rẽdæ potestatem non dedisse sine cognitione rerũ gerendarũ,
& perficiundi quod opus est, diligentia: prudẽtibus uerò, &
rem diligenter administratibus, alijs prosperitatem commo-
ditatẽque dare, alijs negare: his rebus adductus equidem
deos colere cœpi, ac precibus impetrare contendere, & hodie

contendo, ut prosperam mihi ualitudinem uirēsque corporis
 tribuant, honorem in ciuitate, beneuolentiam in animis ami-
 corum, salutem non inhonestam in belli periculo, incrementū
 sine crimine in re familiari. Hæc ego quū audissem, Curæ'ne,
 inquam, tibi sunt Ischomache rationes ditescendi? Laboras'ne
 quò sis diues, & multis opibus auctus, multas, si diligenter
 omnia curare uelis, molestias patiare? Maxime, inquit ille,
 mihi curæ sunt quæ rogas. Nam mihi iucundum suauēq; est
 magnificè deos ornare: & amicos, siquid opus, adiutare: &
 urbem per me nō esse rebus inornatam. Hic ego, Quæ narras
 Ischomache, certè quidem præclara sunt, ac præpotentis ani-
 mi uiro digna. Nam qui fiat aliter? Quum multi sint homi-
 nes qui uiuere non possunt quin egeant, & ab alijs auxilium
 petant, multi secum præclare agi putent & acquiescant, si
 quod satis est, sibi ipsi suppeditare possint: ij qui domū suam
 non regere solum queunt, uerumetiam rem tueri qua & ur-
 bem decorent, & amicos subleuent, nōne uiri sublimes &
 præpotentes sunt habendi? Atenim ego & imperita multi-
 tudo hoc genus hominum laudare possumus. Tu uerò Ischo-
 mache perge narrare quæ cœpisti, quomodo ualitudinem cu-
 res, ut robur corporis firmes: quo pacto liceat tibi uitare belli
 pericula: quū rei familiari des operam: quibūque modis au-
 geas domum. postea conquiescam, hæc audisse cōtentus. Hæc,
 ut mihi uidetur, inquit Ischomachus, cōsequētia sunt omnia.
 Nam quum satis alimenti suppetit homini, & quantum sat
 est, tantum esse potest: si iusto labore exerceatur, eum facilius
 diutiūsq; ualitudinem seruare posse existimo. Elaboranti ui-
 res magis accrescunt. Exercenti res bellicas, salus honestior.
 Adhibenti curam tempestiuam, non molli desidia languenti,

par

par est rem familiarem magis ac magis increfcere. Quod
ais, inquam, eum qui elaborat, qui diligentiam adhibet, qui
se exercet, plura bona comparare, fequor Ischomache, & ad
eum finem affenfu progredior. Hæc uerò libens audiam, quo
labore fit opus ad bonam ualeitudinem, uirésque firmandas,
ut exerceas arma: quibus modis fortunas augere cõtendas,
ut & amicos adiutare, & urbem cõfirmare possis. Ego qui-
dem, inquit, tum è lectulo surgere consueui, quum domi iam
quempiam deprehendo, & egentem opera mea uideo. Quòd
si qua mihi sunt in urbe negocia, prodeo, & in illis cõficien-
dis hac utor deambulatione. Si in urbe nihil est quod agam,
necessario puer antecedit, & rus equũ ducit: ego uerò quasi
deambulans iter in agrum facio: ac ita melius fortasse cor-
pus exerceo, quàm si in arena athletarũ deambulare. Quum
in agrum perueni, si qui mihi sint qui aut arbores serant, aut
noualibus dent operam, aut semen spargant, aut fructũ ap-
portent, eorum labores inspicio: quĩ fiant opera quæque, per-
pendo. si quid habeo melius quàm quod adest, ad illud opus
dirigo, & aptius rem cõpono. Postea insidens equo, frequen-
ter cursus et recursus bellicis & necessariis simillimos inire,
nec obliquo nec aduerso, nec fossæ nec riuo parcere consue-
ui. Curo tamen, quoad possum, ne quum facit hæc, claudus
fiat equus. Puer excipit illum, domũque abducit, id ex agro
secum ferēs in urbem, quod nobis opus est. Ego uerò ubi nũc
pedetentim nunc cursim domum reuersus sum, loto curatoq;
corpore prandeo: tantumque alimenti sumo, ut neque uacuus
neque nimium plenus exigere diem possim. Tunc ego, ita uo-
lo mihi propitiam lunonem, ut quæ facis Ischomache, mihi
probantur ac placent. Nam tempore eodem rebus uti & ad

ualitudinem & ad uires comparatis, & exercitatione mili-
 tari, & amplificandi patrimonij cura teneri, res admiratio-
 ne plenæ mihi uidentur. Atque adeò singula istorum curare
 te diligenter, argumenta firma demonstrant. Nam ferè sem-
 per esse te, dijs iuantibus, & bona ualitudine, & firmo ro-
 bore uidemus: ac inter optimos equites & ditissimos ciues nu-
 merari scimus. Hæc, inquit, tametsi facio, plures tamen me
 grauiter calūniantur. Tu fortasse dicturū putabas, me à plu-
 ribus honestum bonūque dici. Imò uerò, inquam, rogatu-
 rus eram, idne tibi curæ esset, aliquid dicendo posse, & susti-
 nere ex aduerso dicentem, si quando opus esset altercatione.
 Non tibi quidem uideor (inquit) meditari quomodo causam
 ueluti reus dicam, quippe qui nemini iniuriam facio, multis
 pro uiribus beneficium do. Nec existimas, credo, me in accu-
 sandis hominibus exerceri: quanquam scio qui priuatim mul-
 tis afferunt iniuriam, quique ciuitati nocent, nemini benefi-
 cium tribuunt. At hoc etiam mihi ostende quæso Ischoma-
 che, exerceāsne te in eiusmodi rebus explicandis: Non, in-
 quit, desino sic exerceri, & explicare quod sentio. Aut enim
 quum audio seruum uel accusantem uel defendentem, refelle-
 re contendo: aut aliquem apud amicos uel obiurgo, uel com-
 mendo: aut ex compromisso inter amicos litem dirimo, nitōr-
 que docere quanto melius sit ac utilius eos amicitia iungi:
 aut militum duci adsumus, & hostes redarguimus: aut quē-
 piam defendimus, si criminis iniuria postulatur: aut accu-
 samus alius alium, si quis immeritò mulsetatur. Ac sæpenu-
 mero quum deliberamus, quæ perficere cupimus, ea lauda-
 mus: quæ uerò efficere nolumus, illa uituperamus. Iam uerò
 ô Socrates sæpe in ius uocatus sum præscripta iudicij forma,
 quo me

quo me supplicio quāue multa affici oporteret. A quo? dic inquit Ischomache. hoc quidē nesciebā. Ab uxore, inquit. Quinā contendis? Quum uera dicere cōtingit, æquitate summa: quum autem falsa, rationem deteriorem ô Socrates, ita me deus amet, baud possum reddere meliorem. Tum ego, Non potes forsan Ischomache perficere ut falsum sit uerum. At ego iam non sum tibi impedimento quò minus abeas si uelis. Nequaquam uerò, inquit. Equidem non antè discedam, quàm dimissum sit omnino concilium. Certè, inquam. Nam diligenter obseruas ne cognomen illud quo uir honestus bonus-que uocaris, amittas. Nunc enim, quum tibi fortasse multa sint negocia quæ curā diligentiamque tuam desiderant, quia tamen cum hospitibus pactus es te expectaturum, ne uiolata fide decipias, illos operiris. At uerò, inquit, nec illa quæ narras, mihi curæ nō sunt. sunt in agris qui mea negocia procurant. An Ischomache quum scis tibi opus esse uillico Cap. 20 procuratore, si noris quo in loco sit uir qui probe munus illud obire possit, illum emere contendis, nō aliter quàm quum eges architecto, sicubi peritum uideas, illum comparare conaris: an ipse doces tuos procuratores? Ipse quidem certè docere conor. Etenim quisquis futurus est idoneus qui me absente res meas curet, quid aliud eum scire opus est quàm quæ scio? Nam si idoneus sum qui operibus præsim, alium sanè quæ ipse teneo, docere potero. Primum igitur, inquam, tibi tuisque beneuolus esse debet, si in tuum locum suffectus, omnia præsens satis commodè curaturus est. Nā sine beneuolentia quis est usus qualiscūq; prudētiæ scientiæq; procuratoris? Nullus planè, inquit. At enim primū docere, mihi meisq; bene uelle, cōtēdo. Quo pacto per deos tibi tuisq; be-

XENOPHONTIS

ne uelle doces quemcūq; uis? Id assequor beneficio dato, si cuius boni copiam dii nobis tribuāt. Ain' tu, eos qui tuis rebus fruuntur, esse beneuolos, & tibi benefacere uelle? Hoc ô Socrates optimum esse uideo beneuolentiae instrumentum. Si tibi sit beneuolus, Ischomache, idcircone idoneus erit qui res tuas procuret? Nōne uides quum homines, penē dicam omnes, sint sibi ipsi beneuoli, tamen esse multos qui curare nolunt ut assequantur ea quæ sibi uolunt esse bona? At certè (inquit) quum tales constituere uolo procuratores, curam atque diligentiam adhibere doceo. Quonam modo per deos immortales? Hoc ego quidem nullo modo tradi posse existimabam: credebámque neminem consequi posse docendo, ut alium faceret administrum diligentem. Nec istud quidem fieri potest, inquit, ut sic omnes deinceps quis docendo curatores efficiat diligentes. Quos inquam, facere licet? illos designa mihi planissime. Primum, inquit, haud possis intemperantes uini, sedulitate ac diligētia donare. Ebrietas enim inducit obliuionem rerū omnium quas agere oportebat. Tum ego, Soline ebriosi diligentes studiosique curatores esse non possunt, an & alij quidā? Ad hæc Ischomachus, Næ sunt alij: ut somniculosi. Nec enim dominus ipse dormiens, quæ opus est, efficere, nec alijs diligentiam præstare poterit. Quid igitur, inquam? Istine soli nobis erunt qui hanc diligentiam minimè poterūt edoceri: an etiam præter hos alij quidam? Mihi quidem, inquit, uidentur ij qui insano tenentur amore rerum uenerearum, sic institui non posse, ut aliud magis quam suam uoluptatem curent. Nec enim facile reperias aut spem aut curam iucundiolem, quam quæ pertinet ad amorum uoluptatem. Nec uerò quum instet res agenda, supplicium grauius

uius inuenire promptum est, quàm amorum cōgressione prohiberi. Non igitur contendo ut eorum quos noueris eiusmodi, quempiam rebus tuis curādis præficias. Quid? ij qui quæstus amore capiuntur, nullo' modo operū rusticorum curam doceri possunt? Num tibi uidentur indociles? Haudquaquam profecto, inquit Ischomachus, sed perquam dociles. Hoc solū docendi sunt, quæstuosam esse diligētiam. Cæteros, inquam, si se ab ijs quæ iubes, abstinent, & quæstū mediocriter amāt, quā dices ut uis, rebus curandis incumbere? Admodum simpliciter & apertè, ô Socrates. Nam si diligentiam adhibere, & ardere uideam, laudo, & illis hōnorem tribuere contendo: si negligentes animaduerto, dicere conor ac facere quæ mordebunt eos.

Perge Ischomache, & à sermone quem de tractanda cura Cap. 21.
atque diligentia habuisti, digressus, hoc mihi de erudiendo planum facito, possit'ne qui solutus est ipse ac negligēs, alios efficere diligētes? Nihil magis (inquit) quàm rudis musicæ, reliquos musicam docere. Difficile est, quum præceptor improbè docet, eum facere ut auditor probè discat: & quum torporem indiligentiāque sequendam dominus ostendit, haud facile est seruum fieri diligentem. Vt breuiter dicam, improbi domini seruos probos & frugi nō memini me nouisse: probi uerò improbos iam cognoui, non tamen qui nihil damni fecerint. Quòd si quis aliorū uelit auferre languorem, ac uere diligentiam, is opera inspicere & exigere debet, & auctori bene confectorum gratiam referre: cessatori dignum supplicium non differre. Præclara mihi uidetur illa barbari cuiusdam respōsio, quum rex equum bonum nactus esset, ac illum pinguem quamprimum efficere uolens, interrogasset unum

ex ijs qui equos alendi periti uidebantur, quid equum pinguem faceret celerrime, Oculus domini, inquit. Sic & alia mihi uidetur oculus domini pulchra atque bona maxime reddere. Quum magnopere persuaferis alicui diligenter esse curanda quæ uelis, isne iam idoneus erit qui tua procuret: an & aliud ei discendum, si idoneus procurator est futurus? Sane, inquit. Nam præterea reliquum est cognoscere quid agendum sit, & quando, & quomodo. Alioqui si tollas hæc, qui maior procuratoris usus, quàm medici qui operam daret ægrotanti, uiseret illum mane & uesper: quid adhibendum faciundum'ue esset, ignoraret? Si, inquam, didicerit quomodo sint opera faciunda, aliud'ne deerit illi, an iam perfectus is erit tibi procurator? Discendum est (opinor) quum operarijs debeat imperare. An igitur & tu doces uillicos procuratores ut apti sint ad imperandum? Ego quidem, inquit, enitor & contendo. Quinam per deos, inquam, sic instituis, ut hominibus imperare possint? Tum Ischomachus, Admodum ridiculè & ineptè. Itaque forte ridebis, hoc si audias. Cui ego, Non est ea res digna risu. Quisquis enim peritos imperandi facere, idem sine dubitatione docere potest alios ut berili fungantur imperio. Quicumque uerò dignos qui dominentur, efficere nouit, nouit & instituere reges. Non igitur ridiculus, sed magna laude dignus ille mihi uidetur, qui id facere potest. Ad hæc Ischomachus, Cætera igitur animalia ex duabus his rebus obtemperare discunt: pœna, quum recusant imperium: beneficio, quum libenter seruiunt. Equi teneris annis domitoribus parère discunt, quum morem gerentibus aliquid suaue incundumque præbetur: excutientibus iugum, molestia exhibetur, quoad uoluntati domitoris obedierint.

Et

Et catuli quanquam mentis acumine & lingua multo hominibus inferiores sunt, ut rationis atque sermonis expertes, circuncurrere tamen, natare, saltare, & alia multa discere eodem modo coguntur, si quum parent, aliquid sibi necessarium capiant: quum cessant, & iussa non facessunt, puniantur. Homines obedientiores efficere possis, si ratione & sermone demonstrates illis utile esse parere. Seruos autem ut parere doceantur, facile pellicit ea quae bestiis uidetur adhibenda disciplina. Nam si illorum uentri, quum desiderio tenentur, indulgeas & gratificeris, perficies ut multa conficiant. Quae uero naturae sitiunt honorem, laudibus excitantur. Laudis enim fame & siti non minus quaedam laborant, quam aliae cibi potusque. Haec igitur, quae quum ipse facio, obedientioribus ut opinor hominibus utor, docens eos quos praeficere uolo procuratores, illis adiumenta imperandi fero. Quasque uestes & quae calceamenta operas à me capere necesse est, non omnia paria, sed alia deteriora, alia meliora conficio: ut meliorem melioribus exornem, deteriori deteriora tribuam. Nam bonis haud mediocriter animus remitti frangiq; mihi uidetur, quum uident opera à se perfecta, atq; illos qui parem capiunt mercedem, neq; laborare, neque quum opus est, periclitari uelle. Itaque & ipse meliores ac diligentiores pluris facio, quam qui paria quouis modo cum deterioribus capiunt: & procuratores quos optima dignissimis dedisse uideo, laudo. Quod si quum uideam aut adulationibus aut alia quadam inutili gratia caeteris anteponi, non leuiter fero, sed eum qui praefert, obiurgo, & quoad possum, doceo non esse utile rationibus eius id facere. Quum quis iam factus erit idoneus qui imperet, ac dicto audientes reddat ministros, eum ne putas Ischomache uillicum

perfectum, an etiam ei cui insunt ea quæ numerasti, aliud quidpiam deest? Sanè, inquit: nempe, ut abstineat se à rebus domini, & nihil furetur. Nam si, qui fructus administrat, sic eos audeat amoliri, ut ne relinquat quidem unde faciundis operibus impensæ fiant, quid illo curante proderit arare? An & hanc iustitiam tradendam suscipis? Maxime, inquit Ischomachus. Non omnes equidem sic comparatos inuenio, ut huic doctrinæ subauscultent. Atqui & ex Dracontis legibus quædam, & ex Solonis nonnulla excipiens, inducere seruos in iustitiam contendo. Hi quidem uiri multas leges de iustitia quæ ad hanc rationem docendi ministri pertinet, tulisse mihi uidentur. Est enim caput scriptum de puniendis furtis, & de uinciendo fure in scelere deprehenso: & de necandis ijs qui aggrediuntur, atque uim afferunt. Perspicuū quidem hæc eos scripsisse quòd turpem quæstum maleficis inutilem esse uellent. Ego igitur ex illis aliqua, & è legibus Regijs alia decerpta quum profero, seruos in administrandis rebus iustitiam seruare doceo. Illæ quidem solū pænæ sunt maleficis: Regiæ uerò non solū animaduertunt in eos qui iura uiolant, sed etiam iustos præmio donant. Itaq; multi qui lucrū sectantur, quum uident iustos iniustis fieri ditiores, libenter permanent insontes. Quos autem sentio, tametsi beneficium capiūt, tamen eniti rem per iniuriā subtrahere atq; furari, eos ut insanabili auaritia iā captos, usu rerū mearū priuo. Quos uerò nouerim mentem ad iustitiā erigere, & eius amore pellici, nō modò ut illius beneficio rem augeant, sed etiam uti meis laudibus orrientur, illis iam non aliter atq; liberis utor: nec opes solū, sed & honores ut & honestis & bonis exhibeo. Hoc enim mihi cupidus honoris auaro præstantior uidetur, quòd

laudis

laudis honorisque causa, quum opus est laborare, & periculum adire, lucrisque turpibus abstinere uult. Enimuero Cap. 22
quum persuaferis alicui tuorum ut tibi sit beneuolus, & sic induxeris ipsius animū, ut ea perficienda curet quæ scit esse commoda: quum præterea comparaueris illi scientiā, ut quæ fiunt opera, sint utilissima: deinde quum dignum qui præsit effeceris, & tandem iustitia ac uirtute formaueris, ut fructus qui percipiuntur è terra, suo tempore tibi demonstret atque reddat uberrimos, haud secus ac tibi ipse faceres: nō iam rogabo taline seruo quicquam etiam desit. Nā procurator eiusmodi magni iam mihi faciundus uidetur. Illud tamen Ischomache, quod oratione percurrimus celerrimè, ne relinquo. Quod istuc? inquit: Siquis disceret quomodo quæque faciunda essent, id esse maximū dicebas. Alioqui nihil hominis curam prodesse cōfirmabas, nisi sciret quæ facere opus esset, & quomodo. Tum Ischomachus: Me iubes, inquit, ô Socrates, agriculturam ipsam docere. Ea quidem est, ut iam dixi, quæ scientibus opes, ignorantibus multos labores & inopiā uictus affert. Nunc igitur artis huius audies in nos benignitatem. Quū sit utilissima, atq; tractatu iucundissima, quum perhonestas sit, & dijs & hominibus oppidò grata, præterea captu facillima: eāne benigna generosaque est? Nam generosa uocamus animalia, quæ quum pulchra, magna utiliaque sint, erga hominum genus sunt mansueta. Hoc Ischomache satis didicisse uideor, te docente quēadmodum sit docendus uillicus procurator. Vt enim dixeris illum tibi reddere beneuolum, diligentem, imperandi peritum, iustum, didici. Quod uerò confirmasti eum qui rectè curaturus est agriculturam, discere oportere quæ & quomodo & quando facienda sint.

opera, hoc equidem mihi uideor celerius oratione percurrisse.
 Ut si dixisses literas ei tenendas qui uerba scripturus esset,
 & scripta lecturus, ut hæc ad meas aures peruenissent, lite-
 ras esse tenendas audissem: hoc autem cognito, nihilo magis
 opinor, literas scire: haud secus & nunc adductus sum facile
 ut credere tenendam esse agri colendi rationem ab eo qui re-
 ctè curaturus est illam: quod etsi noui, nihilo tamè magis in-
 telligo, quo sit ager modo colendus. Quòd si mihi quampri-
 mum uiderer agricola, similis essem circunvolitanti medico,
 qui uisit ægrotos, quid illis prosit ignorat. Itaq; si non sim
 talis, edoce me agriculturæ munus & opera. Enimvero, in-
 quit Ischomachus, non quemadmodum ceteræ artes, quas
 qui discunt, multū tēporis illis tribuere coguntur antequam
 uictū suo labore parare possint, ita captu difficilis est agri-
 cultura, sed partim qui dāt operas, intuēs, partim subaudiēs,
 illam breui scies, sic ut & alium si uelis edocere possis. Non
 tibi uenit in mentem, credo, quātum scias illius artis. Etenim
 ceteri artifices summas artis cuiusq; commoditates oppor-
 tunitatesq; celant: in agricolis qui optimè serit arbores, ma-
 ximè letaretur si quis eum spectaret. qui optimè seminat, eo-
 dem modo. quodque pulchrè factum uideres, non te celaret,
 id qua ratione fecisset si rogares. Sic & mores uerè ingenuos
 ijs dare uidetur agricultura, qui cum ipsa uersantur. Ad hæc
 ego, Exordium præclarum, & quod eum qui audierit, à per-
 cunctatione non auertat. Tu, quoniam discere perhonestum
 est, ea de re multo magis eam mihi uerbis explica. Non enim
 turpe tibi est facilia docere, mihi uerò longè turpissimum ne-
 scire, præsertim quæ sunt cum utilitate coniuncta. Primum
 igitur, inquit, hoc tibi demonstrare uolo nō esse difficile, quòd
 ex multis

ex multis rebus ac uarijs agriculturam cōtineri dicunt ū qui oratione diligentissimè persequuntur illam, re uera minimè exercent. Aiunt eum qui rectè culturus est agrū, primò terræ ingenium cognoscere oportere. Rectè, inquam. Nam qui non uidit quid terra ferre possit: is quod semen spargere, quās ue stirpes serere debeat, haud uidebit. Itaque si ignotum solum arare uelimus ô Socrates: quid ferre queat, quid nequeat, ex fructibus arboribus quæ cognoscendum. Posteaquam enim periculum fecerit & cognouerit aliquis, nihil iam prodest bellare cum dijs: quia si qua re opus esset ei qui uel semine uel stirpe compleret agrum, non magis ex eo perciperet fructus necessarios, quam si committeret id quod non inuitus produceret aleretque. Quod si per segnitiam dominorum uim suam terra non possit ostendere, sæpe licet ex loco finitimo certiores fieri, aut ab homine uicino subaudire, quæ sit illi natura. Nam quanuis sit inculta, suam tamen ostendit naturam. Quæ stirpes agrestis latas & uberes gignit, ea si curetur, potest & mites fructus eosque lætos producere. Sic ingenium terræ perspicere potest uel ab eo cui non ita magnus est usus agriculturæ. Satis iam mihi uideo Ischomache spei & fiduciæ concepisse, non esse cur ab agricultura me abstinere, ueritus ne terræ naturam deprehendere non possim. Etenim piscatores mihi ueniunt in mentem, qui quum dent operam mari, nec sint in eo loco positi unde spectet arua, nec lentè ferantur, sed unà prætercurrant agros, tamen quū uident fructus in agro, nō dubitant de illo ferre iudiciū, qui bonus, qui malus: sed hūc improbant, illū uerò laudant. Illos quidem uideo hac ratione adductos per multa de terra fecunda peritissimis agriculturæ explicare.

XENOPHONTIS

Vnde uis igitur Socrates, incipiā tibi meam de hac arte exponere sententiam? Scio me tibi iam permulta scienti dicturum de agri colendi ratione. Illud equidem, inquam, libenter addiscam, (est enim maxime sapientis uiri) quonam modo, si cupiam, terrā subigens, hordei & tritici magnam uim percipiam. Nostin agrum noualem sementi parandum? Noui quidem. An igitur hybernis mensibus incipiemus arare terram? At lutulentus erit ager. Aestatēne arandum censes? Durities erit impedimento quod minus aruum iugo moueri possit. Dicendum fortassis uere hoc opus inchoandum. Par est, inquam, terram maxime fundere quæ tum mouetur. Et herbam subuersam, inquit, tum iam agro dari pro stercore, atque sic fructum seri, uti nascatur. Existimo quidem certè: nec id nosse difficile est, si noualis ager ferax est futurus, eum runcari, euulsa syluescēte materia purgari, quammaximè excoqui sole debere. Hæc ita fieri oportere mihi quoque uidetur, inquā. Tūne, inquit, hæc aliter commodius fieri putas, quàm si quis æstate quamsepiissime uertat agrum? Cui ego, Certò scio uepres & huiusmodi syluam haud melius educi, & ab æstu siccari, atque à sole terram coqui posse, quàm si quis æstate media tēpore meridiano iugo moueat. Si uerò fossione colatur humus, certūne est agendum separatim cū terra, & cū materia? Ad hæc ego, Diruenda sylua, ut arescat in summo solo. Terra uertēda ut eius cruditas excoquatur. Vides ô Socrates hæc de nouali utrique nostrū uideri. Sanè, inquā. de semente uerò nostin aliud quicquā Socrates præter horam serendi, quam censuerūt optimā tū maiores exercitati, tum qui nostra ætate periculum fecerūt? Nam quum tempus autumnū uenit, omnes ad deum conuertunt oculos, & tēpus expectant

pectant quo pluuiā missa mollito solo sementē facere licebit. Omnes, inquam, censuerunt expectandā pluuiam, & sitiente terra sementem non esse faciundam, nisi si cogeret necessitas. Planē uidebant multis & magnis incōmodis conflictatos, qui antē semen iecerant, quā à deo iussi fuissent. His de rebus igitur nobis omnibus conuenit, inquit Ischomachus. Sic, inquam, omni in re quam deus nos docet, consensio est: ut consentiunt uniuersi densos uestitus hyeme ferendos ijs qui habere possunt: ignem fouendum, si ligna suppeditent. Tum Ischomachus: Multi iam de semente dissentiunt, prēmaturāne sit optima, an media, an maximē sera? Deus, inquam, non uno semper ordine circunnuoluit annum, sed aliū prēmaturæ, aliū mediæ, aliū seræ tempestiuuū magis agit. Vtrum putas melius, inquit, an ex his unam deligere ad utendū sationem, siue parum siue multum seminis est spargendum: an quum cœperis à prima, ad extremam usq; seminare? Cui ego, Mihi optimū uidetur genus omne semētis usurpare. Nam satius esse duco, satis multas omnibus annis capere fruges, quā interdū nimium multas, interdum nimium paucas. Hac de re quoq; inquit, tibi cōuenit mecum, discipulo cum doctore, tametsi ante me sententiam protulisti. Quid, inquam, in iaciundo semine? uariūmne genus artis est? Omnino consideremus & hoc, inquit. Tu quidem semen esse manu iaciundum nosti. Ego quidē noui. Sunt, inquit, qui æquabiliter proyicere possunt, & alij qui nō possunt. Hoc igitur, inquam, exercitationem requirit, ut citharistarū manus ut arti uoluntatiq; seruire possit. Maximē, inquit. Si uerò terra sit aut tenuior, aut densior. Quid ais istuc? inquam: Ain' tu tenuiorē quæ debilior est, densiorē quæ robustior? Dico: & rogo te, pârne semen utriq; dares, an

alteri copiosius? Tū ego, Vino ualidiori mea sentētia plus a-
 qua debet infundi: & robustiori uiro, siquid ferēdū est, maius
 onus imponi: & si qui essent alendi, plures ei decernerem qui
 plures alere posset. An uerò terra debilis firmior ualentiorq;
 fiat, si quis illi plus iniiciat fructus, ut largiore pabulo iumē-
 ta pinguescūt, id quæso me doce. Arrisit Ischomachus: Iocaris
 Socrates: id tamē habere certū, si terræ semē inieceris, ac deinde
 quo tēpore multū à cælo cepit alimentū, & seges in herbam
 creuit, illam uerteris, id esse pabulū terræ, & haud secus ac è
 stercore illi uires accedere. Si uerò sinas semē in fructū cresce-
 re, è terra sumpto ad maturitatē usq; nutrimento, difficile est
 agrū tenuem ad extremū latos & uberes gignere fructus, ut
 suem debile multos alere maiusculos natos. Hoc dicis Ischo-
 mache, debiliori solo minus seminis esse cōmittendū. Ego istuc
 profecto: & tu quoq; sentis idē, qui existimas omnibus debi-
 lioribus imperare negocia minora oportere. Age Ischomache,
 cur segeti sarculū immittis? Nosti, inquit, hybernis mensibus
 aquas incrementum. Quidni? Fac igitur ut infuso limo segetis
 aliquid occultū sit imbri, & à fluxionibus nudatæ sint aliqua
 radices, utq; materia sæpenumero ab aquis excitetur tā mul-
 ta, ut suffocata seges opprimatur. Hæc omnia fieri uerisimile
 est, inquā. Videtur ne tibi iā tū seges opis indigere? Maxime.
 Si limus obduxerit, quod cēses adhibendū remediū? Terram
 subleuandam puto. Quid si nudæ radices? Inducta terra me-
 dendū. Quid uerò si herbarū sylua excrescēs inter segetē suf-
 focet illā, atq; diripiat alimentum, quemadmodū fuci genus
 ignauū & inutile diripiūt ea quæ magno labore cibaria cō-
 diderūt apes? excidenda quidē certè materia, & alimēto pri-
 uanda, ut ab aluearibus eijciendi fuci. Num sine causa igitur
 tibi

tibi uidemur sarculū iniicere? Nequaquam. Nunc Ischomache animo cōcipio quale sit aptè & opportunè imagines inducere. Nā de fucis locutus, multo mihi apertius explicasti rationē syluæ, quā quū de ipsa differebas. At uerò deinde metere par est. doce me igitur siquid habes quod eò pertineat. Facerem, inquit, nisi mihi uidereris hęc scire. Tu quidē semper, ut debes, segetē incidere nosti. Quidni debeā? Secas ne stās quò spirat uētus, an aduersus? Non aduersus, inquā. Nā molestū arbitror & oculis & manibus aduersas legere stipulas aristasq;. Altiūsne secas, an propius humū? Si curtus & breuis calamus, imū seco, ut culmi sint lōgiores: si procerus & altus, mediū secandū puto, ne qui terūt in area, labore supernacuo grauētur: néue qui uentilant, in ijs laborent quibus nō opus est. Quod in agro relictū fuerit, exustū, adiuuēto esse terræ puto, & sterquiliniū implere coniectum. Vides ō Socrates ut manifestò deprehenderis, id quod ego, de messe, animo & usu consecutus. Tum ego, Vel cum periculo experiri libet. Volo cognoscere sit ne mihi ratio terendi frumenti.

Nostin', inquit, à iumētis fruges in area teri? Quidni? No- Cap. 24
sti quoq; omnia quæ iumenta uocantur? boves, mulos, equos? Scis ne hęc tantūmodo uidisse te quū circumducūtur, pedibus excutere frumentum? Quid aliud uidere possem? Quomodo proterent id quod opus est, atque conculcabunt? à quò perficietur æquabiliter tritura? Non est dubium, inquā, quin ab ijs operis quæ in area uersantur. Vertentes enim, pedibúsque semper subiicientes ea quæ trita non sunt, maxime quod erat difficile adæquabunt, ac quamprimum rem conficient. Tum ille, Hęc quidem mihi non sunt notiora quā tibi. Deinceps igitur Ischomache frumētum uentilatione secerne-

XENOPHONTIS

mus. Dic mihi Socrates, Nosti'ne si ex areæ parte quæ est ob-
iecta uento, cœperis, per aream totam latum iri paleas? Ne-
cesse est, inquam. Necesse est igitur ut in frumentum cadant.
Sanè. Longius est spaciū, quàm quò paleæ sublimes ultra
fruges in uacuum areæ locum ferri possint. Siquis ô Socrates
incipiat reiectanea secernere ex eo loco unde flat uētus, quid?
Nemini dubium est Ischomache quin paleæ statim in suo re-
ceptaculo futuræ sint. Quum, inquit, altera parte iam secreta
perueneris ad aream mediam, num cōtinuò sic diffusis granis
reliquas paleas segregabis: an ubi quod purum est frumentū
coaceruaueris in aceruum, ut per angustū capiatur loco? Vbi
purum coaceruarim, ut mihi transuolent paleæ in uacuum areæ
locum, & ne semel ac iterū segregandæ sint. Tu quidem So-
crates aliū docere posses quī breuī à paleis separentur fru-
ges. Hæc igitur, inquam, olim sciebam, sed oblitus eram. Co-
gito mecum, an ego qui aurū fundere, tibias inflare, & pin-
gere scirem, has artes obliuione obruerim, quas neq; me do-
cuit quisquam, nec agriculturam. Vt eos qui colunt agrum,
sic & illos qui ceteras exercent artes, spectare soleo. Ad
hæc Ischomachus, Non ego tibi iam dudum dicebam eò maxi-
mè ingenuam esse agri colendi rationem, quòd facillimè disci
potest? Agedum Ischomache, noui. Equidem quum rationem
sementis tenerem, id me scire oblitus eram. Agricultura'ne
est stirpium satio? Est quidem certe. Quī fit igitur ut semen-
tem sciam, stirpium sationem nesciam? Nescis tu quidem in-
quit? Quī sciam, qui nec in quo genere terræ serendum, nec
quanta altitudine quantaue latitudine scrobes fodiendæ, nec
quanta longitudine surculus demittendus, nec quomodo humi
situs maximè crescet, intellexi? Perge, inquit, disce quæ nescis.
Cuiusmodi

Cuiusmodi scrobes fodiantur stirpibus, uidisse te certò scio. Vidi persæpe. Vidistiñ altiore tripedali? Non equidem semisse super altitudinem bipedaneam. Quid? Vidistiñe latiorẽ tripedaneo? Non certè bipedaneo. Perge, inquit, & hoc respõde mihi, Nostin' ullum bipedaneo minus profundum? Nõ sesquipedali. Nam stirpes in scrobem demissæ effoderẽtur, si ad terræ superficiem propius accederent. Hoc igitur Socrates abunde nosti, rusticos fodere scrobem nec duobus pedibus & semisse altiore, nec sesquipedale breuiorem. hoc adeò perspicuum est, ut uideri sit necesse. Quid uerò? quã terram uides, sicciorẽ internoscis, & humidiorẽ. Mihi quidem sicca uidetur esse in Attico monte Lycabeto, & quæcũque similis est huius: humida uerò in lacu Phalerico, & cæteræ generis eiusdem. Alioreñe scrobem foderes in sicca, quàm in humida? Foderem, nempe quòd in humida altè fodiẽs, aquã reperires, nec in ea iam serere posses. Præclare tu quidem. Quum fuerint scrobes fossi, nosti iam quando stirpis utrunq; genus demittendũ sit? Maxime. Si uelis celeriter produci, putasne terra culta summissum stirpis cauliculũ maturius exire per humum subactam atque mollem: quàm per incultam, & duritie concretam? Perspicuum, inquam, celerius excrecere per subactam, quàm per immotã. Substerni debet igitur semini terra. Quidni debet? An stirpem totam recta linea cœlũ uersus erectam, putas facilius latiũsq; diffundere radices, quàm si terra substrata deponas obliquam, ut quemadmodum gamma sic iaceat supina? Sic profecto, propterea quòd in terra plures erunt oculi: ex oculis autem supra terram uideo surculos emanare, unde cõiecturam duco sic in terra fieri. Quum uerò multæ nascũtur humi radices, stirpem ualidam breui crescere

XENOPHONTIS

puto. His de rebus igitur idem quod ego, nosti Socrates. Sed age, terram'ne solum iniicies, an circum stirpem presse conculcabis humum? Conculcabo. Nam si pressa non esset, non est dubium quin ab aqua pluuia coenum fieret, a sole uero ad imum funditus siccaretur. Esset igitur periculum ab imbri, ne humore putresceret: a sole, ne siccitate siue hiatu terrae calentibus radicibus areficeret.

Cap. 25] De uitium satione o Socrates idem omnino tenes quod ego? An, inquam, sic et serenda ficus? Et omnes arborei fructus, inquit Ischomachus. Nam qui uitam praeclare serere nouit, qui in aliarum stirpium satione reprehendetur? Oleam uero Ischomache qui seremus? Fac, inquit, periculum mecum, idne omnium maxime scias. Vides altiore oleae scrobem fodi. etenim iuxta uias potissimum foditur. Videsque in omnibus seminariis surculos siue taleas esse. Vides quoque lutum omnibus surculorum capitibus impositum, et omnium summum caput contactum. Haec omnia uideo. Videns autem quid ignoras? an quomodo testam summo luto imponas? Non sane. Eorum quae narraasti, nihil ignoro: sed animo repeto, cur quum alteram mihi proponeres uniuersam quaestionem, sciremne serere, negauerim. Videbar equidem nihil de ratione serendi explicare posse. ut aggressus es de singulis inquisitione, tibi, ut ais, respondeo perinde quasi teneam quae tu, quem peritum ferunt agricolam. Nonne interrogatio doctrina est Ischomache? dudum enim disco, quonia me singula rogasti. Nam quum me duceres per ea quae noui, similiaque demonstrares quae scire me non existimabam, adductus sum ut haec me scire crederem. An igitur, inquit Ischomachus, si te de argento, bonum necne esset, interrogarem, persuadere possem scire te argentum probare, et discernere uerum ac purum ab adulterino? An item de arte tibiarum, de pictura, de rebus generis

generis eiusdem? Fortasse, inquam: quandoquidem eò duxisti, ut credam me agrum colere posse, quanquam scio neminem unquam mihi hanc artem tradidisse. Hæc non ita sunt, ô Socrates. At ego iamdudum tibi dicebam, homini sic amicam, sic familiarem esse agriculturam, ut qui uident & audiunt, illius statim scientiam concipiant. Multa docet ipsa, ut optimè liceat rebus ipsius uti. Vitis quum ad arbores attollitur, statim docet se erigi uelle si proxima sit arbor. Quum diffundit pampinos, ostendit, racemos, quo tempore teneri sunt ac molles, & aduruntur à sole, umbra cõtendendos. Quum tempus est uuas ab sole iam dulcescere, folys defluentibus indicat pampinos esse detrahendos, & uuam maturitate excoquendam. Quum propter fertilitatem racemos alios coctos atque maturos ostendit, alios crudiores fert, coctos percipi iubet, ut in legenda ficu, semper id quod creuit & maturum est, percipitur.

Hic ego, Si tam facile discuntur res rusticæ, & quæ faciunda sint, iuxta sciunt omnes, quæ sit ut non omnes similiter afficiantur, sed alij affatim uiuant, & bonorum copia redundant: alij sibi necessaria suppeditare non possint, sed insuper alijs debeant? Equidem tibi dicam, Socrates: Nec scientia nec inscitia agricolarum causa est cur alij diuites, alij sint pauperes: nec audies ita famam circumferri, domum esse dissipatam, quod sator non æquabiliter semen sparserit, nec quod prauè stirpes seuerit, nec quod ignorans quæ terra uitem ferret, in agro sterili seuerit, nec quod non intellexerit utile sementi noualem agrum subigere, nec quod non uiderit esse bonum, stercus agro miscere: sed multo sæpius audire licet, Vir ex agro non percipit frumentum: non enim dat

Cap. 26

XENOPHONTIS

operam ut sibi seratur, aut ut stercoretur ager. Nec uinū habet, quia non est ei curæ uitium satio, ut nouas serat, ut iana sata ferant. Nec oleum nec ficus sunt illi, propterea quod diligentiam nō adhibet nec laborat ut hæc legat. Hæc & similia sunt quibus differunt inter se agricola, & dissimiliter afficiuntur potius quàm quod sapienter aliquid rebus agendis inuenerint. Sic & belli duces, quorum interest ea curare quæ sunt sui muneris, differūt. alij quidem meliores, alij uerò deteriores sunt. differunt, inquam, non sententia & consilio, sed cura planè ac diligentia. Nam quæ duces omnes, permultiq; priuati sciūt, ea nonnulli faciunt imperatores, alij negligūt: ut nullus est qui non intelligat, quum per hostium fines iter faciūdum est, tutius esse milites instructos ordine procedere, quod hoc modo, si opus sit optimè dimicare possint: sed alij agmen compositum ducunt, alij incompositum. Omnes optimum esse norunt, ante castra & diurnas & nocturnas custodias stationesq; collocare: uerum ut id fiat, dant operam quidam, alij nullam. Quod si per angustias uiarū ducatur exercitus, nōne difficile est reperire qui nesciat esse commodius occupare locorum opportunitates? At uerò sunt qui diligenter occupant, sunt qui non occupant. Quinetiam dicuntur omnes agriculturam stercore maximè iuari: uident nullo negotio fieri, si tamen diligenter obseruant ut efficitur: quumq; facile sit multum conficere, alij congregandum curant, alij non item. Atqui deus sublimis aquam præbet. Loci caui cæno limoq; complētur. Terra uarium materiæ genus suppeditat. Cui serendum est, is humum purgare debet. Quæ uerruntur è medio, si in aquam deijciat, iam tempus ipsum conuertet in ea quibus lætificatur ac pinguescit ager. Quæ materia, quæ
terra

terra in aqua stāte nō erit pro fimo? Quotaquaq; medicaminis indiget terra, si humidior semēti, siccior salsiorq; serendis arboribus accommodetur? Nullus est qui hac nesciat, & ut educatur aqua fossis, ut terra salsa corrigatur, dum miscetur omnibus dulcibus, humidis, siccis. Sed ista curæ sunt alijs, alijs uerō nequaquā. Quod si quis ignoret omnino quid possit ferre tellus, nec sciat eius fructū nec stirpes cognoscere, nec ab aliquo ueritatē audire queat, nōne multo facilius tamē illi & omnibus ingeniū terræ, quā equi uel hominis experiri. Nihil enim subdole & falso præ se fert, sed quæ potest, & quæ non, aperte uerēq; demonstrat. Illa, quod omnia cognitu captūq; facilia præbet, & bonos & malos patefacere optime mihi uidetur. Non est enim quod se nescire causentur, ut qui cæteras artes non exercent. Nullus ignorat, illam, siquid acceperit beneficij, referre gratiam. Illa ne malæ mentis accusationem intēdere manifestō uidetur? Hominem sine rebus necessarijs uiuere posse, nemo sibi ipse persuadet. Qui nec aliam nouit artem unde quæstum facere possit, nec arare terrā uult, & agris operam dare, non dubium est quin aut furto, aut rapina, aut opera mendica uiuat, aut nulla ratione ducatur.

Magni referre dicebat, an utilitatis fructum agricultura præberet, an nullum. Nam quū plures sunt operæ, alius curat ut in opere sint operarij, quū uocat & retinet hora. Hoc alius nō facit. Facile uir unus decē uincit, qui tēpus laboris explet. alius ab eo distat, qui discedit ante tēpus. Permittere uerō ut totū diē mala fide laborent homines, ac fraudentur, eō ualet, ut plus quā dimidiū totius operis extrahatur. Vt in itinere faciundo ad stadia ducenta, quū stadijs centū propter imparē celeritatem distant inter se duo uiatores, ambo iuuentute &

XENOPHONTIS

ualitudine pares, quod alter facit ut cōcitatus feratur, alter
 animo remisso caprat ociū, & ad fontes ac sub umbris quie-
 scit, circumspectat, molles uenatur auras: sic & in operibus
 longè distant ac differunt effectu, qui dant operam ut mi-
 nistri & mercenarij frugi sint, ac minime dissoluti: & qui nō
 solum non hoc faciunt, sed & inueniunt occasiones intermit-
 tēdi laboris, sinuntq; suos agere mala fide, & inertiae indul-
 gere. Hoc autem bene laborare, aut male rem curare, tam
 differt, quàm aut perfectè labori incumbere, aut penitus in
 ocio languescere. Si qui fodiunt uinetum, ut abiecta materia
 pura sint uites, sic fodiant, ut herbarū sylua maior uberiorq;
 fiat, quī potes aliquid actum esse confirmare, & agrum cul-
 tum dicere? Hæc igitur domos magis dissipant, quàm nimia
 negocij gerendi inscitia. Nam quum expletur impensa, opera
 uerò non explentur, ut percipiatur utilitas ad faciundū sum-
 ptū, non est cur iam mirere si pro diuitijs pauperies & ege-
 stas inuehatur. His autem qui studio ac diligentia ualent, &
 frugi sunt agricolæ, nō mediocriter utile & efficacē faciendi
 quæstus ab agricultura pater & exercuit ipse & me docuit
 artem. Is nō sinebat unquā fundū cultū cōparari, sed quisquis
 aut negligētia possessorū aut tenuitate facultatum incultus
 incōsitūsq; esset, ut emeretur admonebat. Dicebat enim præ-
 dia culta uenire pluris, & incrementū nō capere: quibus autē
 nihil esset accessionis, haud similes afferre uoluptates existi-
 mabat: sed omne prædiū & omne pecus cui accederet ampli-
 ficatio, maximæ esse domino letitiæ arbitrabatur. Nihil uerò
 plus habet accessionis quàm fundus ex inculto & infœcundo
 cultus & ferax omniū rerū factus. Ne dubita Socrates, quin
 nos iā fundos haud paucos antiquo precio & auctiore multo
dignos

dignos fecerimus. Hæc, inquit, adeò frugifera meditatio, adeò captu facilis, ut tu qui nunc audisti, non aliter ac ego sciēs abeas, & aliū si uelis, docere possis. Pater meus nec id ab alio didicit, nec sollicitus inuenit, sed quum esset agriculturæ laborisq; cupidus, talem se fundū cupiuisse dicebat, ut haberet quod ageret, & unā cū utilitate uoluptatē perciperet. Erat enim suapte natura, ut mihi uidetur, omniū Atheniensium studiosissimus agriculturæ. Hæc quū dixisset, hominē interrogauī: Quos pater agros excoluisset, eosne tenebat omnibus, an etiā uendebat si grandem pecuniā inuenisset? Vendebat sanē, inquit, sed alium continuò mercabatur incultū, propterea quòd desiderio laborādi tenebatur. Narras Ischomache patrē agri colēdi uerē studiosum, ac duce natura tam ruris amantē, quā tritici cupidi sunt mercatores. Hi quòd frumentum maximè petūt, ubi magnā esse copiā audierūt, eò nauigant. Aegæum, Euxinum, Siculum pontū traiciūt. Deinde quum ceperunt quā potuerunt plurimū, pelago uehūt impositum nauigio quo uehuntur ipsi. Quū fuerit opus argento, nō temerè & inconsultò quocūq; sors tulit auehūt, & quasi abiiciunt: sed ubi audierint esse qui plurimi liceantur, magnòq; mercētur, eò ferūt, & emptoribus tradūt. Sic quodammodo pater tuus auidè sequebatur agriculturā, & inde quæstū uenabatur. Iocaris Socrates: Ego, inquit, nihilo minoris studiosos ædificādi facio, qui domos extruunt, uendunt, alias deinde moliuntur. Iureiurādo sine ulla dubitatione tibi confirmo Ischomache, adduci me ut tibi credam, ac putem mortaliū genus amare et persequi omnia quæ sibi usui futura arbitratur. Cōsidero q̄ bene proposito congruentē omnem præstiteris orationē. Proposueras artē colendi ruris omniū

XENOPHONTIS

facillimam esse discenti. Nunc ego prorsus omnibus tuis uerbis adductus, sic esse rem non dubito. Sic est, inquit Ischomachus. At, quod est omnibus actionibus, agriculturæ, scientiæ civili, æconomice, arti militari cōmune, expetendum est, ut sis imperandi peritus. Hoc tibi quidē assentior, alios alijs esse mēte præstatiores, ut in triremi si mare asperum traiciatur, & homines qui nauigia impellūt, et remis uelisq; subministrāt, penetrare sit necesse: alij quorū iubere & hortari munus est, ea dicere & facere possunt, quæ animos exacuunt & incitāt ad suscipiendū laborē: alij sic imperiti sunt & incōpositi, ut uix altero tanto tēpore eundem expleant cursum. Sudāt illi, & in egressu qui iubet, eos qui dicto sunt audientes, laude persequitur: qui parent, iubentem uicissim laudant. Hi uerò nullo sudore appellant nauē, odere præfectum, præfectus illos. Sic & imperatores inter se differunt. Alij non ita suos regere possunt, & allicere, ut laborare, pericula subire, nō minus quàm si non cogerētur, obtemperare uelint: sed ita reddūt affectos, ut si aduersentur imperāti, magnū quiddam ac præclarū facere uideātur. Isti quoq; non sic milites instituūt, ut dedecus fugere sciāt, & siquid accidat turpe, uerecūdia moueri. Alij cōtrā boni duces, periti, diuini, quū susceperūt eosdē & alios sapius, sic erudiunt, ut aliquid turpe cōmittere uereātur, ut parēre melius esse putēt, & unūquenq; audientē esse dicto gaudeāt, ut uniuersi nō inuite, si opus sit, laborem sustineant. Sed ut singulis amor quidā laborandi innascitur, sic & toti exercitui sub bonis ducibus agēdi cupiditas ingignitur, & honoris ingens studiū, quo accensi milites aliqd agere præclare, et à duce uideri cupiūt. In quoscūque sic affecti sunt animo comites, itāne ualidi robustiq; sunt duces?

duces? Nequaquam uerò. Non qui corpus habet firmissimum celerrimumq; qui telis & sagittis optime pugnât, qui equum nacti præstantissimū, ut fortissimos equites aut scutatos insignes decet, offerūt se periculis: sed qui eò inducūt militū animos, ut uel per ignē uel omne periculū sequendū putent, eos meritò duces acris ingenij magniq; uiros dicere licet: quos qui norūt, multi sequuntur: quos ire magna manu iure dicūt, ut quorum prudentiæ consilioq; multæ manus seruire uelint. Magni reuera tales uiri, qui res magnas non tã uiribus corporis quàm sapiētia mentis gerere possunt. Sic & in priuatis rebus, siue procurator siue præfectus sit institutus, qui promptos, alacres, frugi, assiduos possit efficere suos, is sanè rem auget, multasq; parat facultates. Si dominus qui operarium malū maximè punire, diligentē præmio donare potest, inuiserit opus, & apparuerit, & eū minimè uereantur ij qui dant operas, haud equidē uirū probem: sed eū, cuius aspectu mouebūtur opifices: sic ut quisque uires cōcipiat, certatim laboret, optima gloria ducatur: aliquid habere regiæ uirtutis affirmabo. Hoc maximū est (ut mihi detur) tū in omni re ubi quid ab hominibus cōficitur, tum in agricultura. Non enim qui semel id quod dico uiderit audieritue, discet, sed bono rectori futuro opus esse cum disciplina & indole bona iudico, tū maxime uirtute diuina: quandoquidē nō hoc totū bonū prorsus humanū mihi uidetur esse, sed etiam diuinū, planē & aperte uolentibus imperare. Dī misereantur eorū qui sapiētia ac moderatione uera præditi sunt: & ut cēseo, tyrannidē in inuitos dāt ijs quos misera uita dignos esse duxerint: ut Tātalus apud inferos aternū tempus agere dicitur metuēs ne bis intereat.

F I N I S.

LOCORVM ALIQVOT OBSCVRIO- RVM EXPLICATIO.

Pagina 12. uersu 23.

Distincta uariatáque) Græca sic cōiungito. ἡ ἀρετὴ ἢ φύ-
σις τῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἑστὶν διὰ τὴν φύσιν, ὅτι μὴ ἔχει
χρήσιμον πλὴν δύναμιν ἐπὶ ταῦτα πάντα, ἀλλὰ ὅτι ἔχει ἑνὶ μὲν
ἐπὶ τὰ κατὰ φύσιν. Sunt qui non probant sed deierant aliud dici:
quorum argumenta desidero.

Pagina. 13. uersu 12.

Primū sibi (sc.) πρῶτον μὲν ὅτι νόμοι πρὸς γυναικας. Suppri-
mitur uerbum ἔστω. Alij uolunt εἰπεῖν: quasi nō præcipiat A-
ristoteles, sed aliorum leges commemoret. quorum sententiæ
non adhæreo. has enim fert leges, ut Plato de repub. multas.
Quod sequitur de Pythagoreis, sic disposito, οἱ πυθαγόρειοι
λέγουσιν δεῖν ὥς ἡμεῖς δοχεῖν ἀδικεῖν τινὰ ὥσπερ ἰκέκετιν καὶ ἀφ'
ἐστίας ἡ γαίης, id est, Pythagorei dicunt sic esse uiuendum, ut
quamminimè cuiquam iniuriam afferre uideare. hæc lex na-
turalis est tenēda, ut illa quæ iubet ancillam quæ ad aras con-
fugit, non esse uiolandā: cui si non affertur uis peccanti, quia
lex hominum uetat, quanto minus uxori nihil peccanti, quæ
lege naturali coniungitur?

Ibi. uersu 15.

Quamminimè.) Horat. lib. i. carm. Carpe diem quammi-
nimum credula postero. dixisset quamminime, nisi sonantius
fuiſſet quamminimum. Minimè, superlatiui gradus est. Ci-
cero pro Ros. Ad te minime omnium pertinebat. Colum. lib. i.
Lata bubilia esse oportebit pedes decem, uel minime nouem,
id est minimum. Cic. de orat. Est id in totam orationem con-
fundendum,

fundendum, nec minimè in extremam. Eant nunc qui negāt minimè esse gradus supremi.

Pagina 15. uersu 4.

Imitandáq; ὅς.) δὲ δὲ μέντοι καὶ ἀνιέναι λόγῳ καὶ ἔργῳ μιμνήσκουσιν τὴν τῷ ἰατρῶν δύναμιν, ἐν φαρμάκῳ λόγῳ περὶ θεωρεῖντας ὅτι ἡ σοφὴ ἔσται φάρμακον διὰ τὴν συνέχῃς. Alij uertūt ἐν φαρμάκῳ λόγῳ, loco medicamēti, quasi idē sit quod αὐτὶ φαρμάκῳ. quos errare puto. hæc est enim philosophi sentētia: Paterfamilias solers ac prudēs plus minúsue partiri debet seruitijs alimentū uestē, intermissione laborum, castigandi modum: sic imitari medicos, qui mutāt, detrahūt, addūt pro ratione corporum diuersa. Vt in diæta si idem semper adhiberēt, non esset medicamentum, sic in alenda familia si idem semper adhiberet omnibus seruis dominus, nequaquam malis eorū mederetur.

Pagina 17. uersu 9.

Paruis in rebus.) ἐν μὲν γὰρ ταῖς μικραῖς κτήσεις ὁ Ἀττικὸς ὅσως τὸ ἀλγίστως τῷ ἐπιχειρεῖν χρήσιμος, ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις ὅς. alij ἀλγίστως uenditionem reddunt, quoniam ἀλγίστημι interdum id quod uendo significat. Nō uidēt referri oportere ὅς ad Atticam rationē, ὅς ad Persicā in qua fructus minime uenduntur. ut sit, in paruis rebus Attica ratio administrandi fructus est utilis, in magnis rebus alia ratio administrandi melior. ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις ὁ ὅσως ἄλλος τὸ ἀλγίστως τῷ ἐπιχειρεῖν χρήσιμος Sic uenditio non conuenit.

Pag. eadem uersu 27.

Talis erit, ὅς.) ἐν δὲ αὐτῇ ποιῶντι καὶ τὰ νοήματα ὅς καὶ μὴ ἰσοπλάτης. id est, Ea talis erit ad aquilonē uersa, ὅς nō æquis lateribus porrecta. Litera græca u pro β uersa fuerat in χ. Locum fusi⁹ ex Xenophonte sumus interpretati.

In hoc est modum et exuperantia et defectus
et hoc est propter propriam caput non est quibus
et hoc est propter propriam caput non est quibus

In hoc est modum et exuperantia et defectus
et hoc est propter propriam caput non est quibus
et hoc est propter propriam caput non est quibus

Amor fuit

Am

m m m m

mon

A

mon qua tota dicitur
amant

Et B. nill domus d. berra

Et nill domus d. berra

g g g g g

xtu

Amor qui fuit propter
propter propriam caput non est quibus

In hoc est modum et exuperantia et defectus
et hoc est propter propriam caput non est quibus
et hoc est propter propriam caput non est quibus

In hoc est modum et exuperantia et defectus
et hoc est propter propriam caput non est quibus
et hoc est propter propriam caput non est quibus

In hoc est modum et exuperantia et defectus
et hoc est propter propriam caput non est quibus
et hoc est propter propriam caput non est quibus

In hoc est modum et exuperantia et defectus
et hoc est propter propriam caput non est quibus
et hoc est propter propriam caput non est quibus

In hoc est modum et exuperantia et defectus
et hoc est propter propriam caput non est quibus
et hoc est propter propriam caput non est quibus

In hoc est modum et exuperantia et defectus
et hoc est propter propriam caput non est quibus
et hoc est propter propriam caput non est quibus

In hoc est modum et exuperantia et defectus
et hoc est propter propriam caput non est quibus
et hoc est propter propriam caput non est quibus

^{virtutis merces}
Insuper merces super est una etterna
et in eternum potest fieri quia cum meritis consequitur
et est habens interdu latere et in super
conspicuis pectus et sollicitas

Item **Ignis**

Insuper colligit neque beata animata
neque puritas neque coelestis aqua radam tunc
afficiuntur in beatis et in mundis

Insuper colligit neque beata animata
neque puritas neque coelestis aqua radam tunc
afficiuntur in beatis et in mundis

Insuper colligit neque beata animata
neque puritas neque coelestis aqua radam tunc
afficiuntur in beatis et in mundis

Insuper colligit neque beata animata
neque puritas neque coelestis aqua radam tunc
afficiuntur in beatis et in mundis

Insuper colligit neque beata animata
neque puritas neque coelestis aqua radam tunc
afficiuntur in beatis et in mundis

Insuper colligit neque beata animata
neque puritas neque coelestis aqua radam tunc
afficiuntur in beatis et in mundis

Insuper colligit neque beata animata
neque puritas neque coelestis aqua radam tunc
afficiuntur in beatis et in mundis

Insuper colligit neque beata animata
neque puritas neque coelestis aqua radam tunc
afficiuntur in beatis et in mundis

Insuper colligit neque beata animata
neque puritas neque coelestis aqua radam tunc
afficiuntur in beatis et in mundis

Insuper colligit neque beata animata
neque puritas neque coelestis aqua radam tunc
afficiuntur in beatis et in mundis

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Primaque habitatio in mundo
cum propositum est in alia
Nulla actio cadit cum actus
motus est beatus illud
est ut omnia nostrae omni
et cum mto potestant ne
quod nullas brevitates
possint motum quo quod
horrores compagibz
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam
fuerunt et quoniam

Non est de potentia
sed de voluntate
et de amore
et de caritate
et de fide
et de spe
et de timore
et de reverentia
et de humilitate
et de castitate
et de continentia
et de sobrietate
et de temperantia
et de mansuetudine
et de benignitate
et de misericordia
et de pietate
et de clemencia
et de lenitate
et de suavitate
et de dulcedine
et de pacifice
et de concordia
et de unitate
et de concordia
et de unitate

卷

Born 1771

May 24th 1792

¶ nos dicitur sunt gentes alius populi et alii populi sunt
populi et dicitur quod sunt gentes
sunt et dicitur dicitur dicitur dicitur
¶

Johnny Francis Day